Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AD FORTIDS VEJE

HISTORISK FOLKELIG LÆSNING

REDAKTION HAL KOCH

NR. 4 *1946*

DET DANSKE FORLAG

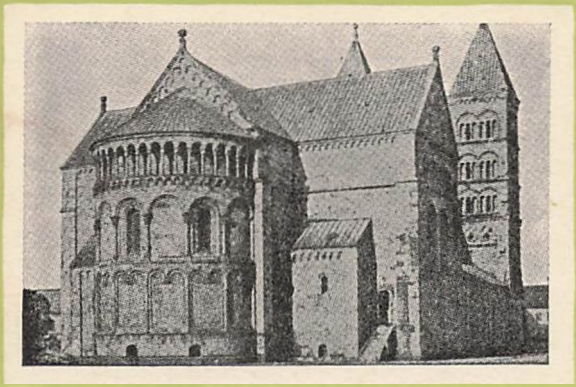

NORDENS DOMKIRKE

Af Professor, Dr. theol. *Hal Koch.*

En statelig Forsamling var det, der den 28. Maj 1946 mødtes i Lund for at højtideligholde 800-Aars Dagen for Indvielsen af Byens Domkirke. Strengt taget burde Festen have fundet Sted sidste Sommer — nærmere beset den 1. September. Men forskellige Grunde — deriblandt Krigens sene Afslutning — førte til, at man foretrak at udskyde Festen til nu i Foraaret. Kongelige Personer, Biskopper, Professorer og gejstlige uden Tal samledes her med Statsraader, Landshøvdinger og Herredshøvdinger i endeløs Række. Dertil kom fra Byen selv de mange Hundrede Studenter og udefra en stor Mængde Gæster — ikke mindst fra vor Side af Sundet. Skaane er jo nu engang gammelt dansk Land, og det var danske, der byggede Kirken, til Ærkesæde for hele Norden, men dog først og fremmest til Hovedkirke for Danmark.

Hvor anseelig end Forsamlingen var, da den samledes i den ærværdige Kirkebygning, er der imidlertid ingen Grund til at tro, at de gamle Mure har ladet sig imponere. Aarhundreder igennem har de oplevet mangt og meget — ogsaa meget af baade Danmarks og Sveriges Storhed og Pragt. Og den Forsamling, som gav Møde i 1145 ved Kirkens Indvielse, var saa vist ikke ringere end, hvad vore Dage har formaaet at stille paa Benene. Hovedmanden var dengang Ærkebiskoppen, Eskil — maaske den betydeligste

Mand i hele den danske Middelalderhistorie, under alle Omstændigheder en af de mest sympatiske og interessante Skikkelser fra den Tid. Ved hans Side mødte en lang Række af Biskopper. Indvielsen af Højalteret blev foretaget af selve Ærkebiskoppen, under Medvirken af Biskopperne Herman fra Slesvig, Gisle fra Østergøtland og Ødmar fra Vestergøtland. Dobbelt højtideligt blev Handlingen ved den lange Række af ovenud kostbare Relikvier, hvormed Kirken blev udsmykket, et Stykke af Kristi Kors, Stykker af Jomfru Marias Haar og Klæder, af Døberens Hjerneskal, af Apostelen Peters Skæg, Draaber af Apostelen Paulus' Blod og mange andre kostelige Sager. Fortegnelsen over alle Kirkens Helgenlevninger fylder i den gamle Dødebog langt over en Side.

Var der saaledes fra gejstlig Side gjort alt for at smykke Dagen, har Forsamlingen af verdslige Stormænd næppe været mindre statelig. Udtrykkelig hører vi, at de to danske Tronarvinger, Erik Emunes Søn Svend og Magnus' Søn Knud kom til Stede. Videre nævnes Jarlen af Vestergøtland, Erik, der var gift med Knud den Helliges Datter Cecilie, og deres to Sønner Karl og Knud. I deres Følge har naturligvis været adskillige svenske Stormænd, og fra Danmark har alt, hvad der havde Navn, givet Møde. Sikkert ogsaa Kongen — selv om hans Navn ikke direkte anføres i Dødebogens Notitser. Konge i Danmark var i disse Aar Erik Lam, en Mand af Kongeslægt, som i 1137, da Erik Emune blev myrdet, halvt imod sin Vilje havde taget Kongestyrets Byrde paa sig. Let var denne Byrde ingenlunde blevet ham. Oprør og Krig blev hans daglige Brød. Men i onde og gode Dage stod Ærkebiskop Eskil ved hans Side — efter hvad Saxo fortæller med større Troskab end egentlig Held. Gennem Modgang og haarde Tider var det dog lykkedes for Konge og Ærkebiskop i Fællesskab at

genoprette Rigets Fred. I disse Aar blev Lund Rigets Midtpunkt og Ærkebiskoppen den egentlige Raadgiver og Vejleder for Kongen. Derfor kan man vanskeligt forestille sig, at Erik Lam skulde have sviglet sin gejstlige Ven paa den store Festdag, da han indviede den pragtfulde Lundekirke til Jomfru Maria og den Hellige Laurentius.

Den Kirke, der indviedes i Lund i 1145, større og skønnere vel end nogen da eksisterende Kirkebygning i Nordens Lande, var ikke Byens første og ældste Kirke. Allerede ved Midten af 11. Aarhundrede havde Lund haft i hvert Fald een Trækirke, og i Knud den Helliges Dage blev — takket være Kongens Gavmildhed — Grunden lagt til en monumental Stenkirke. Da Lund blev udset til Ærkesæde for hele Norden og Biskop Asser ophøjet til Ærkebiskop, fandt man dog, at denne Kirke ikke svarede til de nye Krav, hvorfor Asser gik i Gang med en gennemgribende Ombygning. 1123 var han naaet saa vidt, at Krypten kunde indvies — et selvstændigt Kirkerum, som det staar endnu den Dag i Dag. I de følgende Aar skred det øvrige Bygningsværk frem, uden at det dog blev fuldført i Assers Levetid. Derfor blev det hans Efterfølger Eskil, der førte det til Ende, og Resultatet blev som sagt den Kirke, som indviedes i 1145. I Tidernes Løb har den ført en omtumlet Tilværelse med stadige Ombygninger og Restaureringer, indtil man ved den sidste omfattende Restaurering (1860—80) paa en noget hensynsløs Maade har tilstræbt at føre Kirken tilbage til dens oprindelige Udseende.

Hvor majestætiske og imponerende Kirkebygninger end kan virke, hvor meget Kirkerummets Skønhed og Mystik end kan stemme Sindet til Andagt, er det imidlertid ikke Bygningerne, der har været det afgørende i Kirkens Historie, men de Ord, hvormed skiftende Slægter har formaaet at fylde Huset. Derfor skal der her — i Anledning

af Jubilæet — ikke fortælles om den gamle Bygning og dens omtumlede Historie, men om den Mand, der den 1. September omgivet af Rigets mægtige indviede sin Kirke — om Eskil, Ærkebiskop af Lund.

Af Fødsel tilhørte han en af Rigets berømteste Slægter. Hans Forfædre havde tjent Knud den Hellige, og Slægten synes i det hele taget at have støttet Kongerne i deres Bestræbelser for at gøre Kongemagten til Landets centrale Styre. Hans Barndom og Opvækst faldt i Kong Niels' fredelige Regeringsaar, og da han voksede til, blev han — formodentlig af Farbroderen, Ærkebiskop Asser — sendt til Hildesheim i Tyskland for at uddanne sig til den gejstlige Løbebane.

Var disse Aar end i det ydre Fredens Dage, var det hele dog for Folk og Rige en Periode saa betydningsfuld som faa. Paa alle Punkter bankede det store Europa og Sydens Kultur paa Danmarks Port. Riget skulde nu fra at have været en lille germansk Bondestat omskabes til et middelalderligt Rige — som andre Riger bygget paa Kongemagt og Kirke. Det var et vældigt Skifte, som saaledes maatte og skulde foregaa. Og yderligere blev Sagen gjort indviklet ved Forholdet til det tyske Rige. Betød Danmarks Indtræden i det europæiske Statssamfund, at det samtidig blev Led af det hellige tysk-romerske Rige og fik den tyske Kejser til Overhoved? Kejseren mente Ja — men hvad sagde Folket og Kongen heroppe til Sagen?

Alle disse Spørgsmaal, som i Eskils kommende Liv skulde blive hans daglige Brød, maa have rejst sig for ham allerede medens han som ung opholdt sig i Hildesheim. Han lærte her Tidens kirkelige Kultur i dens bedste Form at kende, præget af den Reformbevægelse, der var udgaaet fra de franske Klostre, og som førte en Kamp for »Kirkens Frihed«: man krævede, at Kirken skulde være

Herre i sit eget Hus og alene Pavens Herredømme undergivet. Kejsere og Konger eller verdslige Stormænd i det hele taget maatte ikke blande sig i Kirkens Forhold, hverken gribe ind ved Besættelsen af Bispeembederne eller ved Administrationen af Kirkers og Klostres store Rigdomme. Kirken levede efter sin egen internationale Retsordning, ens i alle Lande, den saakaldte kanoniske Ret, og den vilde ikke bøje sig for de lokale Retsmyndigheders Bestemmelser. Tværtimod forlangte man, at verdslig, national Ret skulde vige for den kirkelige, internationale — saa sandt Legemet er ringere end Sjælen, Maanen ringere end Solen, Jorden ringere end Himlen. Glemmes maa det imidlertid ikke, at det var disse kirkelige Reformkredse, som i Europas aandelige Liv paa denne Tid repræsenterede Kultur og Fremskridt. Med Munkene, navnlig de saakaldte Cisterciensermunke, der mere end alle andre var knyttet sammen med det kirkelige Reformparti, holdt den nye Kultur sit Indtog. De byggede selv pragtfulde Kirker og solide Klosterbygninger, som man hidtil ikke havde set Magen til i Norden, de skabte et moderne Landbrug, hvor man indførte nye Planter og Dyrkningsmetoder, de bragte den første Lægevidenskab med sig, de formaaede at læse og skrive, og de lagde Grunden til en dansk Historieskrivning og Litteratur — man læse blot Roskildekrøniken og Saxos Saga. Her var i Sandhed en ny Verden, som maatte gribe en ung, begavet Mand, der i Kraft af Slægt og Evner var kaldet til at indtage en ledende Plads i Landet.

Hjemkommet fra Udlandet blev Eskil i en ung Alder Domprovst ved Kirken i Lund — netop paa det Tidspunkt, hvor Freden blev brudt og en Periode saa dramatisk som faa i Danmarkshistorien tog sin Begyndelse. Signalet blev givet ved Mordet paa Knud Lavard i Haraldsted Skov 1131. Det efterfulgtes af tre Aars blodig Borgerkrig, som blandt

andet medførte, at Magnus paa Kong Niels' Vegne maatte møde ved Kejserens Hof i Halberstadt og tage Riget til Len af det tyske Rige. Afslutningen paa Krigen kom med Slaget ved Fotevigen, der bragte Oprøreren Erik Emune paa Tronen. I det samme Slag faldt ikke mindre end fem af Landets Biskopper, og dermed rykkede et nyt Kuld frem til de ledende Stillinger. Uden Sammenligning den betydeligste af disse var Eskil, der blev Biskop i Roskilde. Hvorledes hans Stilling havde været i Borgerkrigen, ved vi ikke, men sikkert er det, at han som Biskop snart kom i Strid med den ret tyranniske Konge. Og straks viste han den Fasthed og Ubøjelighed, som Livet igennem var ejendommelig for ham. Han lærte aldrig den Kunst at bøje af og give efter. Hvad Stridens Emne var, hører vi ikke, men Saxo fortæller, at Eskil »under Frihedens Banner« rejste de sjællandske Bønder til Kamp imod Kongen. Om det var Folkets eller Kirkens Frihed, det drejede sig om, fortæller Saxo ikke, men sikkert er, at Kongen blev den stærke, og Biskoppen maatte for høje Bøder købe sin Fred.

Allerede 1137 blev Erik Emune imidlertid hugget ned af en Bonde ved Navn Plog, og samme Aar forfremmedes Eskil ved Onkelen Assers Død til Ærkebiskop i Lund. Kongemagten tilfaldt en Mand af fornem Slægt, Erik med Tilnavnet Lam. Rimeligvis var det kun tænkt som en foreløbig Ordning, indtil Erik Emunes Søn Svend og Magnus' Søn Knud blev voksne. Som allerede nævnt var det ikke nogen let Byrde,. der blev lagt paa Erik Lams Skuldre, men efter haarde Kampe mod Oprør i Skaane oprandt der atter en fredelig Tid, hvor han sammen med Eskil styrede Landet. Ogsaa for Kirken blev det gode Aar, og en Frugt heraf var uden Tvivl Fuldførelsen af Domkirken i Lund. Det har været en stor Dag for Eskil, da han den 1. Sep-

tember 1145 omgivet af Nordens bedste Mænd kunde indvie det pragtfulde Gudshus.

To Aar senere nedlagde Erik Lam Kronen og overlod til Folket at vælge hans Efterfølger, men da viste de onde Følger fra Borgerkrigens Tid sig. Jyderne valgte Kong Niels' Sønnesøn Knud, medens Sjællænderne kaarede Svend Eriksøn, til hvem Knud Lavards Søn Valdemar i første Omgang sluttede sig. Resultatet af det dobbelte Kongevalg blev ti Aars Kaos og indbyrdes Krig. Gang paa Gang blev den tyske Kejser indblandet i Stridighederne, og han var altid villig til at støtte — for derved at øge sin egen Magt. Ærkebiskop Eskil synes at have staaet paa Knuds Side; ikke for ingenting havde han været i aaben Fejde med Erik Emune; men iøvrigt er det vanskeligt at udrede Traadene i disse Aars urolige Politik. I Begyndelsen af 1150'erne gik den unge Valdemar over paa Knuds Side, og i Aaret 1154 saa Svend ingen anden Udvej end at flygte til Kejseren og anraabe ham om Hjælp, og Hjælpen var som altid til Rede. Netop paa dette Tidspunkt foretog Eskil en Rejse til Rom i kirkelige Anliggender. Om Rejsen ogsaa har haft politiske Formaal — muligvis at modarbejde Svends Intriger i Tyskland — ved vi ikke, men paa Hjemvejen blev han i Burgund taget til Fange af tyske Riddere og kastet i Fængsel. Paven beskyldte, sikkert med Rette, Kejseren for at staa bag denne Voldshandling, og det blev dette, der blev den ydre Anledning til Bruddet mellem Kejser Frederik Barbarossa og Pavestolen, hvorved den lundensiske Ærkebiskop kom til at spille en verdenspolitisk Rolle. Selv lod han sig ikke kue af Fangenskabets Lidelser. »Fasthed« var ikke for intet et fremtrædende Træk i hans Karakter. Fra Fængslet sendte han et af de stolteste Breve, der er skrevet paa Dansk, hjem til

»Danmarks Konger (Knud og Valdemar), Biskopper, Abbeder og hele Folket«. Af dette Brev fremgaar det tydeligt, at hans Fængsling stod i nær Forbindelse med de hjemlige Forviklinger:

Hvad der nu har været Grunden til mit Fangenskab, det skal I, mine Herrer og mine Venner, mine Brødre og mine Præster, høre. Jeg tror, at I vil bede des mere inderligt for mig, naar I erfarer, at snarere Kristus lider i mig, end jeg lider for Kristus. Gud, Guds Søn og begges Aand ved, at jeg ikke lyver. Den romerske Kejser paastaar, at jeg har forset mig grovt imod ham og beskylder mig for at have formindsket hans Rige og Krone. Men naar jeg ransager min Samvittighed angaaende dette, naar og hvor jeg har gjort det, formaar jeg ingenlunde at finde det.

Forsøg paa at formindske Kejserens Rige og Krone — det kan paa dette Tidspunkt næppe betyde andet end at modarbejde Svend, som var Kejserens første Lensmand i Danmark. Dertil var det ved indbyrdes Kiv kommet, at man uden at blande sig i tyske Forhold, blot fordi man havde en klar Opfattelse af, hvem der var retmæssig Konge i Landet, kunde blive en Fjende af Kejseren. Men Eskil var ikke den Mand, der lod sig kue af de mægtiges Fjendskab. Uanfægtet skriver han videre:

Jeg bliver derfor dømt, idet jeg — Gud ske Lov — kun er anklaget ikke overbevist, og uskyldig er jeg blevet regnet blandt Misdædere. Men netop dette er min Hæder, dette er min Triumf. Saa inderligt ønsker jeg nemlig det danske Riges Hæder og den danske Kirkes Ophøjelse, at det er mig kærere at lide for den end at herske i den. Derfor vender jeg mig til Jer, mine Herrer og Venner, mine Brødre og Præster. Jeg beder om Jeres Forbøn, Jeres Omsorg, Jeres Medlidenhed. Men kun med Jeres Bønner beder jeg Jer løskøbe mig, der er uskyldig. Jeg formaner og foreskriver Jer, at ingen af Jer fordrister sig til at tænke paa nogen anden Løskøbelse. Een Gang løskøbt ved Kristi Blod

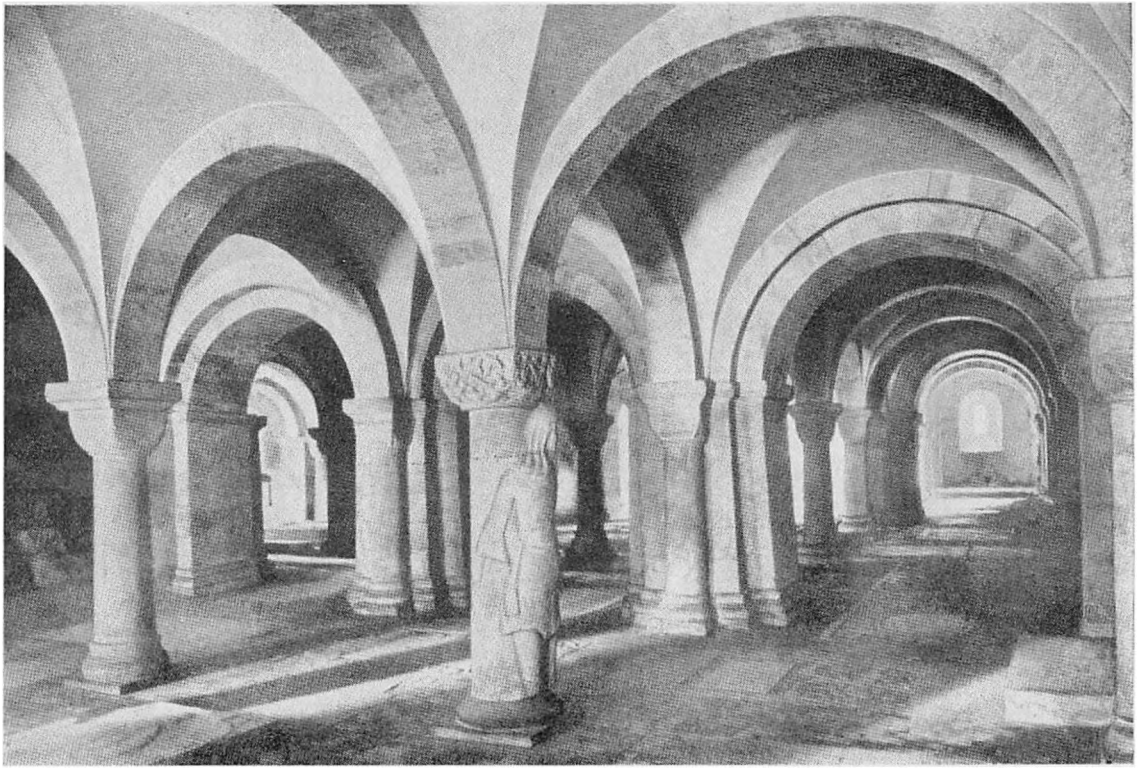

Domkirken i Lund. Den Del af Ærkebiskop Asser opforte Krypt, set fra det nordvestlige Hjorne. I Forgrunden ses Søjlen med Jætten Find.

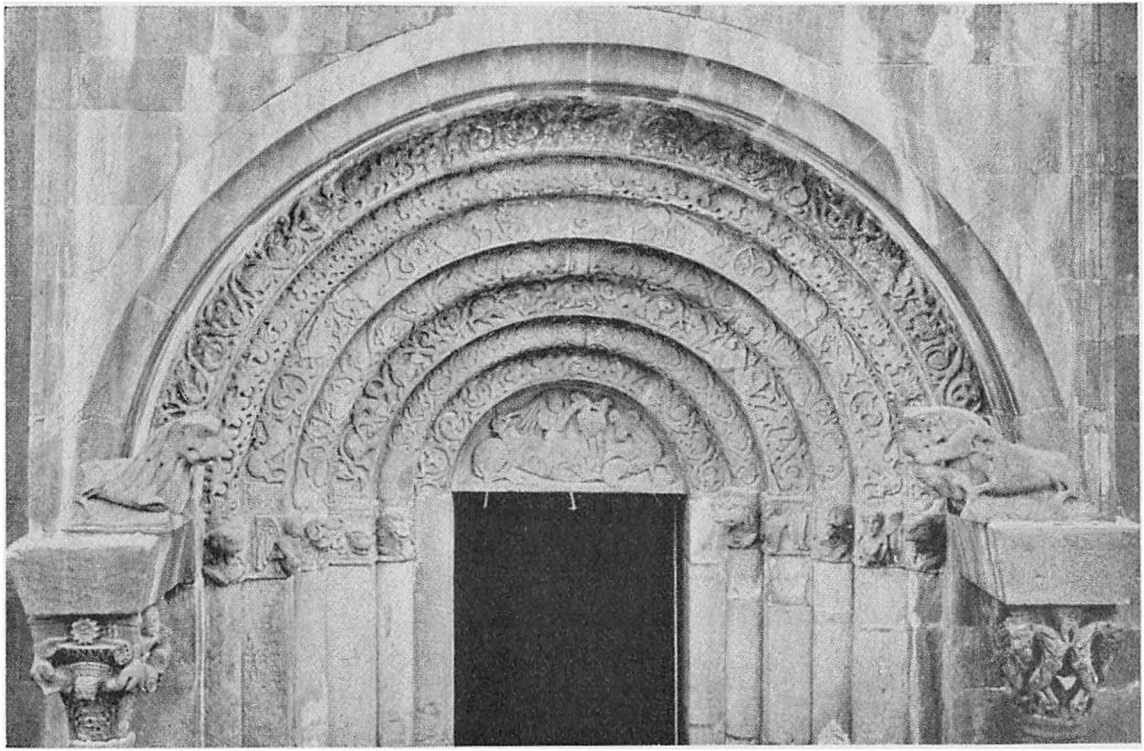

Domkirken i Lund. Portal i det nordre Sideskib. Den rige Ornamentik har fulgt lombardiske Forbilleder.

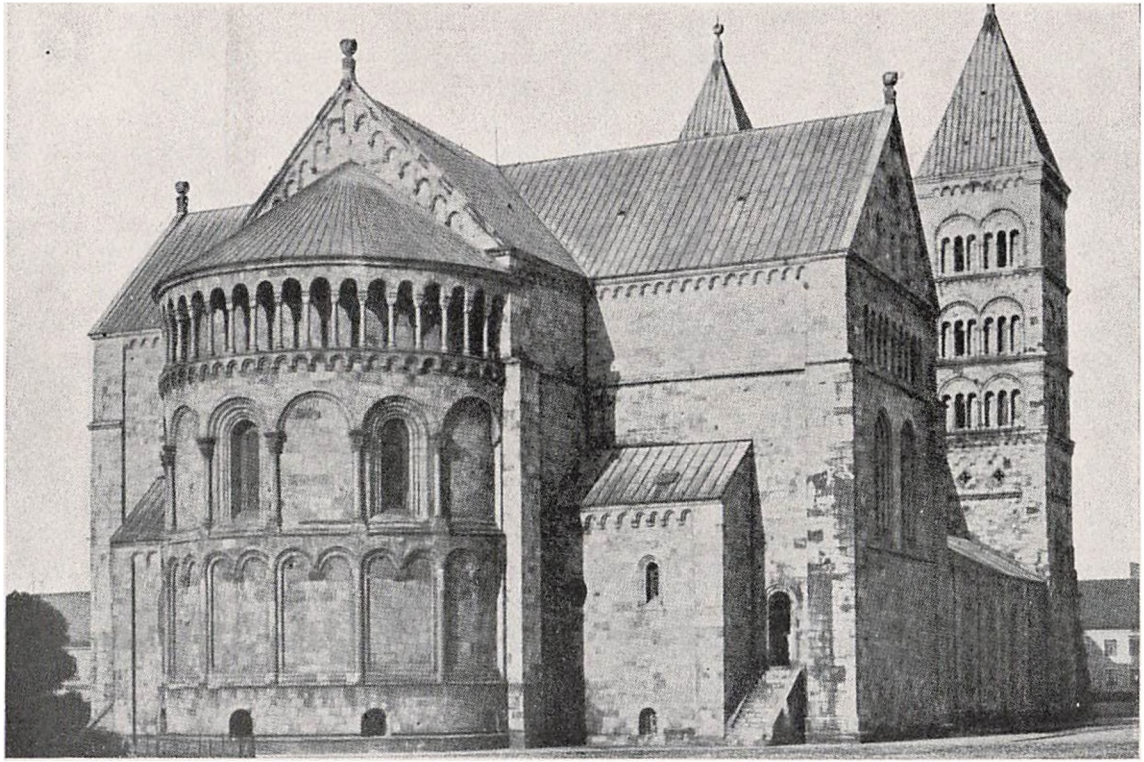

Lunds Domkirke, set fra Nordost.

Domkirken i Lund, set fra Nordvest for den sidste store Restaurering.

behøver jeg nemlig ikke atter at løskøbes. Desuden er det allerede saa vidt med mig, at mit Kød næppe er mere, mit Legeme er svagt, min Sjæl, der begærer at dø og være med Kristus, trænger alene til Kristi Løskøbelse. Hans Blod er Løskøbelse for mig; hans Blod er Betaling for mig. Det er uværdigt, at den Mand løskøbes, hvis Pris er uden Værd. Iøvrigt er det en skændig Løskøbelse, ved hvilken Kirkens Frihed gaar til Grunde og der kun erhverves Trældom. Det er nemlig nødvendigt, at Lemmerne træller, naar man ydmyger Hovedet under Trældomsafgift. Det er nødvendigt, at de undergivne skælver, hvis — som der staar i Komedien — han, hvem du haaber skal være Løskøber, selv behøver en Forsvarer. Jeg sætter visselig ikke saa meget Pris paa Livet, at jeg er ivrig for en kort Frist, og selv om jeg blev løsladt, vilde jeg hellere sætte Livet paa Spil, end at den almindelige Frihed for min Skyld skal trampes under Fode. Lad min Død gavne den Kirke, som jeg ikke har formaaet at gavne, medens jeg i levende Live stod i Spidsen for den. Det er Biskoppens Sag, om han ikke kan leve for Menigheden, da i det mindste at dø for den.

Her er baade menneskelig Oprejsthed og kristelig Ydmyghed i disse Ord, som næppe er talt bedre af nogen dansk Biskop, — og dobbelt Styrke faar de, fordi de er skrevet med Fængsel og Død for Øje. Slet saa galt gik det dog ikke. Borgerkrigen fortsattes herhjemme — blodig og kaotisk. Som bekendt endte det med, at baade Svend og Knud blev dræbt, og at Knud Lavards Søn Valdemar 1157 blev eneste Konge i Riget — dog stadig som tysk Lensmand. Efter at Forholdene i Danmark saaledes var faldet til Ro, har Kejseren formodentlig ikke længere set nogen Grund til at fastholde den fængslede Ærkebiskop. Sikkert er det i alt Fald, at Eskil engang i Løbet af Vinteren 1157/58 vendte hjem til sin Kirke og sit Folk. Og nu aabnede der sig atter en af disse korte men frugtbare Fredsperioder i hans omtumlede Liv, hvor han havde Held til

at fremme det hjemlige Kirkeliv paa mangfoldige Maader. Klostre groede op, Domkapitlerne voksede, og værdifulde Forbindelser knyttedes med Udlandet.

Freden blev dog ikke af lang Varighed. I 1159 havde der fundet et dobbelt Pavevalg Sted. Kejseren havde gennemført Valget af en Mand, der helt vilde lyde ham, men Modpartiet havde samtidig valgt Alexander III, den Mand, der mere end nogen anden havde støttet Eskil under hans Fangenskab. For Danmark maatte denne Situation blive skæbnesvanger. Kong Valdemar var jo nu engang Lensmand under Kejseren, og det var mere end vanskeligt da at nægte den kejserlige Pave Lydighed. Lige saa klart laa Landet for Eskil. Ikke blot var han med personlige Baand knyttet til Alexander III, men tillige var han en lidenskabelig Forkæmper for Kirkens Uafhængighed af verdslig Magt. Ikke for intet tilhørte han den store europæiske Reformbevægelse.

Første Gang, Problemet dukkede op her hjemme, var, da Biskop Occo, der tilhørte det kejserlige Parti — med Kong Valdemars Billigelse — havde sat sig i Besiddelse af Slesvig Bispestol. Noget saadant kunde Eskil som den danske Kirkes ansvarlige Leder ikke lade gaa upaatalt hen. Mod og Fasthed manglede han ikke, og han valgte da en i Sandhed opsigtsvækkende Maade at give sin Mening til Kende paa. Med hele sit Embedes Myndighed traadte han frem i selve Slesvig Domkirke og bandlyste Occo samt alle hans Tilhængere. Dette Skridt var en aabenlys Udfordring til Kongen, mere præget af Mod end Besindighed. Men hans næste Skridt viste, at han fuldt ud vilde staa ved sine Handlinger. Han kaldte Roskildebispen Absalon, Kongens nærmeste Ven og Raadgiver til sig. Overfor ham fremførte han de skarpeste Bebrejdelser imod Kong Valdemar og mindede om, at han ved tidligere Lejlighed

havde vist, at han ikke var bange for at tage en Kamp op: »han var ikke vant til at lystre Kongerne, men til at Kongerne lystrede ham.« Forklaringen paa denne voldsomme Optræden er utvivlsomt den, at Eskil straks saa, at det her drejede sig om et afgørende og principielt Spørgsmaal: var det ham eller Kongen, der var øverste Herre over den danske Kirke og derfor kunde afgøre, hvilken Pave den skulde følge? Absalon — og som han synes Rigets øvrige Bisper at have staaet — var mere usikker. Han vilde helst prøve at mægle, mellem Kongen og Ærkebiskoppen, men herom vilde Eskil ikke høre Tale. Det gjaldt et Enten—Eller. Kunde han stole paa Absalon eller ej? Absalon saa med klart Blik den politiske Side ved Sagen — at Landet nu engang var afhængigt af Kejseren og i Øjeblikket manglede alle militære Forudsætninger for at hævde en selvstændig Politik. Dertil kom, at han ved Venskabets næreste Baand var bundet til Valdemar. Resultatet af hans Overvejelser blev da ogsaa, at han rejste med ham til det af Kejseren og hans Pave indkaldte Kirkemøde i Burgund paa Grænsen mellem Frankrig og Tyskland. Inden Afrejsen var det imidlertid Kongens faste Beslutning at holde Afregning med den trodsige Ærkebiskop. Han belejrede og indtog saaledes hans faste Borg Soborg i Nordsjælland. Eskil selv var imidlertid flygtet til Sverige, hvorfra han drog videre til Frankrig. Her opholdt han sig snart i Bernhard af Clairvaux' berømte Kloster, snart ved den ligeledes landflygtige Pave Alexander III.s Hof. Atter kom den danske Biskop til at indtage en central Plads i det storeuropæiske politiske Spil, og 7 Aar holdt han ud — uden at opgive Kampen eller at gaa paa Kompromis med sine Modstandere, og hans Udholdenhed blev ikke forgæves. Det endte med, at Kongen maatte bøje sig. Enkelthederne i Stridens Afvikling kender vi ikke, men ét for ét faldt

Landene fra den kejserlige Pave, og der kom da ogsaa det Tidspunkt, hvor Valdemar søgte Forbindelse med Alexander III. Denne stillede imidlertid som Betingelse for videre Forhandling, at Kongen først udsonede sig med Eskil. Der var ingen Vej udenom. Resultatet omtales i en engelsk Krønike saaledes: »Den danske Konge kalder sin Biskop tilbage, udfører alt efter hans Raad, aver hans Fjende og ærer ham som en Fader.«

Paa ny oprandt der en lykkelig Arbejdets Tid for Eskil. Allerede Aaret efter var han — trods sine hen ved 70 Aar — med paa det Vendertogt, der afsluttedes med Arkonas berømmelige Indtagelse. Endnu et Aar senere — 1170 — møder vi ham paa det storstilede Kirkemøde, der holdtes i Ringsted og beseglede Freden mellem Kongen og Ærkebiskoppen. Her var den første højtidelige Handling, at Eskil erklærede Kong Valdemars Fader, den myrdede Knud Lavard for Helgen. Pavens Godkendelse var indhentet Aaret forud, og nu blev Hellig-Knuds Ben indsvøbt i Silke baaret op gennem Kirken og nedlagt i et prægtigt forgyldt Helgenskrin. Den Ære, som her vistes den afdøde, kastede naturligvis sin Glans over Sønnen, Landets fejrede Konge, og stod som et tydeligt Vidnesbyrd om den Fred, der var sluttet mellem ham og Kirken.

Ikke mindre betydningsfuldt var det for Kongemagten, at Ærkebiskoppen den næste Dag salvede Valdemars Søn Knud og satte ham paa Kongetronen iført Purpurkaaben. Allerede et Par Aar tidligere havde Stormændene givet deres Samtykke til dette vigtige Skridt, der omformede Riget fra at være et Valgrige — som altid ved nyt Kongevalg kunde risikere Splittelse — til et arveligt Kongedømme.

Men hvilken Prædiken om Kirkens Magt var det ikke, at det var Eskil, den Mand, Kongen havde bekæmpet og

drevet i Landflygtighed, som nu stod foran Højalteret i Ringsted Kirke og udøvede de hellige Handlinger, som saa afgørende greb ind i hele Rigets Skæbne. Det har i Sandhed været en ejendommelig Fornemmelse for den gamle Kirkens Tjener! Haarde Tider havde han haft, og Modgang havde han mødt. Men han havde staaet som en urokkelig Klippe midt i Stormene, og hans Fasthed havde ikke været forgæves. Den Dag i Ringsted Kirke viste han imidlertid, at han ikke var en magtsyg Prælat, der kæmpede for sin egen Magt og af Trang til at hævde sig. Han havde øjensynlig forstaaet, at Landets Trivsel beroede paa, om Kirke og Kongemagt kunde finde hinanden i frugtbart Samarbejde, og da det var lykkedes, formaaede han at glemme Fortidens Bitterhed: oprigtigt og ærligt stillede han Kirkens Myndighed bag den kongelige Magt.

Endnu i 7 Aar stod han som den virksomme Leder af den danske Kirke, men selv for de stouteste kommer der en Dag, hvor Kræfterne ebber ud, og Byrden bliver for tung. Tidligt paa Sommeren 1177 nedlagde han sit Embede. Det skete under en smuk og værdig Højtidelighed i Lunds Domkirke. Absalon, den Mand, der havde været Midler og Mellemmand mellem Ærkebiskop og Konge, valgtes til hans Efterfølger. Selv følte Eskil sig draget mod Klosterets Ro; men Tankerne gik ikke til et af de mange Klostre, han selv havde været med til at oprette her hjemme; med nære Baand havde han været knyttet til den hellige Bernhard. Denne var ganske vist gaaet bort for mange Aar siden, men i Landflygtighedens Aar havde Eskil fundet Trøst og Hvile i Bernhards Kloster, Clairvaux, og derhen drog han nu paa ny for at vie sine sidste Aar til Andagtsøvelser og Bøn. Munkene dernede ærede ham som en Fader og begravede ham, da han døde i 1181, ved Frelserens Alter i Klosterkirken.

Et rigt bevæget Liv fandt saaledes sin Afslutning. 40 Aar havde Eskil staaet som den danske Kirkes Leder. Runden af gammel Bondeslægt havde han formaaet at tilegne sig hele Tidens internationale Kultur. Selvfølgeligt og med indre Sikkerhed færdedes han ved Pavers og Kongers Hoffer — den første virkelige Europæer i dansk Historie. Men under alt dette havde han ikke glemt den Rod, han var rundet af. I Borgerkrigens Dage havde han vist, at det var Danmarks Sag og Danmarks Frihed, der laa ham paa Sinde fuldt saa vel som Kirkens, og iblandt sit eget Folk gjorde han en Arbejdsindsats som kun faa. Trods de urolige Forhold har den danske Kirke vel aldrig haft en Periode, hvor det groede og spirede, som det gjorde i de 40 Aar, hvor Eskil stod ved Styret. Men størst er han dog som Karakter: stejl og umedgørlig har han vel ofte været, maaske ogsaa mere stejl end godt var, men urokkeligt holdt han fast ved det, han ansaa for Ret, og uforfærdet tog han Kampen op, hvor den bød sig. Men naar Kampen var endt, var han rede til at gøre Dagens Gerning. Han kæmpede ikke for at hævde sig, men for at tjene den Kirke og det Folk, som han var sat til at tjene.

Højt rager Eskil op blandt den lange Række af Biskopper, som 800 Aar igennem har beklædt Bispestolen i Lund, og skal vi fra dansk Side ved Festlighederne sende vore svenske Brødre et Ønske, kan det ikke være bedre end dette, at de i kommende Tider maa faa Biskopper i Lund, der bliver Eskils værdige Efterfølgere.

Litteratur:

H. Koch: Danmarks Kirkehistorie i den begyndende Højmiddelalder. I. 1936.
L. Weibull:

EN GRØNLANDSFARER

Missionær og Naturforsker paa Grønland

Af Kommunelærer *Asbjørn Maltesen.*

Omkring Aar 1750 boede i den rummelige og velbyggede Præstegaard i Rudkøbing Provsten for Langelands Nørre Herred Hans Fabricius. Rummelig skulde Præstegaarden ogsaa helst være, for Provsten havde mange Børn: 6 i sit første Ægteskab og 8 i sit andet. Som fjerde Barn i andet Ægteskab fødtes den 6. Marts 1744 en Søn, der i Daaben fik Navnet Otto Fabricius. Om ham skal der i det følgende fortælles lidt.

Kun yderst sparsomme Oplysninger forligger der om Otto Fabricius' Barndom. Beskeden og faamælt af Naturen, som han er, fortæller han ugerne om sig selv. Om Faderen siger han et Sted, at dennes kristelige Prædikener gjorde et dybt Indtryk paa hans unge Sjæl, og et andet Sted meddeler han, at Faderen tidligt bestemte ham for den gejstlige Stand. Heller ikke om Moderen ved vi meget. Af de gamle Kirkebøger ses det, at hun kun var 23 Aar, da hun i 1739 holdt Bryllup med den 42-aarige Hans Fabricius.

Der findes bevaret en Fortegnelse over det Indbo, som fandtes i Præstegaarden ved Hans Fabricius Død. Den er saa udførlig, at vi ved dens Hjælp kan danne os et nøjagtigt Billede af de ydre Rammer, hvorunder Livet levedes. I Storstuen fandtes saaledes: et Egechatol, et forgyldt Spejl

med 6 Lampetter, 10 forgyldte, læderbetrukne Stole, 2 do. Lænestole og et indlagt Spejlbord. Dagligstuen rummede blandt andet en indlagt Skænk og 12 Ryslæders Stole, medens der blandt Møbler i Soveværelset nævnes et Skrivechatol indeholdende Provstens Brevskaber og Penge. Det vilde føre alt for vidt her at nævne den Mængde Borde, Skabe, Nürnbergerspejle o. s. v., der rummedes i Rudkøbing Præstegaard. Vi mærker os dog, at der paa Listen opføres 3 Damaskes-, 8 Hørgarns- og 9 Bygkornsduge samt 12 Damaskes-, 28 Hørgarns- og 18 Bygkornsservietter. Blandt det fuldvægtige Sølvtøj, som nøje beskrives, fremhæver vi en Sølvkaffekande med Fad af københavnsk Sølv, en Sølvtepotte, et Præsenterfad, en Sukkerbøsse, 2 Saltkar og 16 Sølvspiseskeer.

Provsten ejede en anselig Bogsamling: 23 Folianter, 98 Kvarter, 111 Oktaver og 21 Bøger i Duodez. Kun faa af disse Bøger var paa Dansk. Hovedmængden var tyske og latinske Værker, mens nogle Stykker var paa Hollandsk. De opbevaredes alle i et særligt Bogkammer. Ogsaa om Provstens personlige Udstyr faar vi Besked; der nævnes en sort Klædes Præstekjole med Fløjlsopslag, 4 Præstekraver, en Kikkert og et Mikroskop samt en sort Ibenholts Stok med Sølvbeslag. Hans Syn har i alt Fald paa hans gamle Dage været svagt, idet der paa Listen opføres ikke mindre end 5 Par Glarøjne.

Alt i alt faar man et Billede af Hygge og solid Velstand. Provsten og hans talrige Husstand maa have siddet lunt inden Døre. Tænk, om man kunde have besøgt ham en Vinteraften, naar Ilden fra de store Bøgeknuder i »Vindovnen« buldrede og udsendte en behagelig Varme. Udenfor hylede Stormen og ruskede i Havens nøgne Træer, men i Stuerne herskede Ro og Fred, naar Provsten sad ved Skrivebordet og udarbejdede sine Prædikener. —

Blandt de Gæster, som indfandt sig i Rudkøbing Præstegaard, var den navnkundige Hans Egede, Grønlands Apostel. Han rejste paa sine gamle Dage ofte rundt i Landet og besøgte Slægt og Venner, og Hans Fabricius var hans gode Ven. Ja, hvem der kunde have lyttet til, naar de to Mænd drøftele Missionsarbejdet blandt Hedningerne paa Grønland. Det har vel mest været Hans Egede, der førte Ordet og fortalte om sine Oplevelser i det fjerne Land, og der var en, som lyttede, foruden Provsten, nemlig den lille Otto. Maaske har han siddet paa Gulvet inde i Studerekammeret og bladet stille i en af de tunge Folianter, men naar Talen faldt paa Grønland, har han glemt alt andet, lyttet og set med straalende Øjne paa den mærkelige Mand, som havde bragt Evangeliet til Hedningerne. Der er ikke noget i Vejen for at antage, at Egede ogsaa har fortalt om Naturforholdene paa den fjerne Ø: om Nordlys og Isbjerge, om Sæler og Isbjørne, om Fuglenes talløse Skarer og om de farvestraalende Blomster, der folder sig ud i Grønlands korte Sommer.

Disse Samtaler og det Indtryk, han fik ved at læse Hans Egedes og Sønnen Paul Egedes Beretninger, blev af afgørende Betydning for Otto Fabricius' Liv. Som gammel Mand skriver han, at han derved »fandt... en Drift til at kunne nogensinde blive en af hans Efterfølgere i saadan Forretning, hvilken Drift jeg siden aldrig formaaede at udslukke.«

Der er ingen Tvivl om, at Ottos første Barndomsaar var overmaade lykkelige. Til Præstegaarden hørte der Landbrug, hvilket fremgaar af, at der i den tidligere omtalte Fortegnelse, der blev skrevet ved Provstens Død, nævnes 6 Køer, 1 Tyr, 4 Kalve og Kvier, 2 Svin og 3 Heste. Drengen har altsaa paa et tidligt Tidspunkt faaet Lejlighed til at omgaas Husdyrene, og selv om Rudkøbing dengang var

en lille By, saa har der dog ved Havnen været Liv og Røre. Otto har sikkert ofte leget dernede, lagt Mærke til Skibene, som bragte Bud fra andre Egne af Landet, ja, maaske fra fremmede Lande, og talt med Skippere og Søfolk. Herved har han selv faaet Lyst til at komme ud i Verden og Længsel efter fremmede Egne.

Men det hyggelige og rolige Liv i Præstegaarden fik en brat Afslutning, da Drengen i 1755 var 11 Aar gammel. Paa dette Tidspunkt døde Faderen. Den store Regning paa 49 Rdl. for Medicin, som den Rudkøbing Apotcker møder frem med i Dødsboet, fortæller, at Provsten rimeligvis har ligget syg en rum Tid før sin Død. Ogsaa mange andre kom med Krav og Regninger. Provsten havde ikke haft saa god Orden i sine Regnskaber, som man kunde have ønsket. Alt Indboet blev solgt paa Auktion, og saa var der endda ikke Penge nok til, at Gælden kunde blive dækket. Provstens mange Bøger blev sendt til København og solgt der, da der sikkert ikke var Købere til dem i Rudkøbing. Men hvor meget man end anstrengte sig, saa var Resultatet dog et Fallitbo, og Enken og Børnene maatte fragaa Arv og Gæld. Af Dødsboet fik Enken blot Lov til at udtage en Seng samt en indlagt Dragkiste paa Fod med fire Skuffer. Den havde hun i sin Tid bragt med sig som sin Brudekiste.

Strengt har det været for den stakkels Enke at forlade sin trygge Tilværelse i Præstegaarden for nu at kæmpe for det daglige Brød til sig selv og de uforsørgede Børn. Pensionen var yderst ringe, og naar det lykkedes hende at holde to af sine Sønner til Studeringer, skyldes det vist først og fremmest, at hun havde en Broder, som viste baade Evne og Vilje til at hjælpe sine to Søstersønner, naar det kneb haardest, men svært var det ofte for dem at holde Modet oppe. Mange Aar senere, da Otto Fabricius

engang holdt Tale til Waisenhusbørnene, kunde han gribe i sine egne Barndomserindringer og udbryde: »Hvor ofte blandede jeg ikke mine Taarer med min Moders, naar jeg saa hende vemodig for mig og Søskende, fordi hun ikke kunde giøre os det, hun ønskede og troede at skylde os.«

Hans Fabricius havde holdt Huslærer til Børnene i Præstegaarden; denne Huslærer havde desuden en Slags Privatskole i Rudkøbing, og af Godhed for den afdøde Fader gav han Otto gratis Undervisning med saa god Fremgang, at denne i 1762 kunde tage examen artium ved Universitetet i København. — Otto Fabricius var baade velbegavet og flittig; han opnaaede da ogsaa et særdeles smukt Resultat og fik Udmærkelse i Geometri og Aritmetik.

En helt ny Tilværelse begyndte nu for den unge Student. Med sædvanlig Flid og Grundighed tog han fat paa sit Arbejde med at forberede sig til den filosofiske Eksamen, som han bestod et Aarstid efter Studentereksamen, ligeledes med smukke Karakterer. Udmærkelse opnaaede han i Aritmetik, Geometri og Astronomi samt i Logik og Metafysik. Hans Dygtighed i Matematik gjorde, at Professoren i dette Fag blev opmærksom paa ham og vilde have ham ansat som Assistent ved Gradmaalingen. Fabricius forblev dog trofast mod Teologien, hvilket han aldrig kom til at fortryde, »da han siden har maattet erfare, at de, som i hans Sted blev valgte, maatte leve og dø som Landmaalere i saare maadelige Omstændigheder.«

Hans ydre Kaar har sikkert i den Grad været beskedne, at vi vilde have svært ved at forestille os dem. Som andre fattige Studenter maatte han tjene til Dagen og Vejen ved at give Privatundervisning rundt omkring i Byen. Hvad der ellers optog ham og bevægede ham i disse trange Aar,

meddeler han intet om. Dog siger han et Sted, at han fra Ungdommen havde den største Lyst til at dyrke Naturhistorien, og vi tager næppe fejl, naar vi formoder, at han, der senere viste sig som en saa fremragende Iagttager af Dyrenes Liv og Færden, allerede i Studieaarene har udviklet og skærpet sine Evner ved lange Ture i Byens Omegn. Af et Brev ses det, at han i sin Studentertid var i Forbindelse med den lærde Grev Otto Thott, som opmuntrede ham til at lægge sig efter Naturhistorien. Det muntre Kammeratskab med Fest og Gilder har Fabricius næppe taget videre Del i. Biskop Balle, som var hans Studiekammerat, siger om ham, at han allerede i sin Ungdom var et Mønster paa Flid og grundig Studeremaade.

Et ejendommeligt Vidnesbyrd om hans Fromhed og Iver efter at forberede sig til Præstegerningen har vi i et Haandskrift, som han har efterladt sig, og som opbevares i Det kongelige Bibliotek. Det hedder: »Repertorium homileticum in evangelia eller En Samling af adskillige udvalgte gode Dispositioner over Højmesse-Texterne, deels af andre, deels af mig selv componerede, men alle samlede og inddelte i Aargange af Otto Fabricius.« Vi ser af dette Skrift, at han ikke blot var en usædvanlig flittig Kirkegænger, men at han ogsaa med Omhu og Grundighed satte sig ind i, hvordan forskellige Præster skrev og holdt deres Prædikener.

I den sidste Del af Studieaarene bedredes hans ydre Kaar i betydelig Grad, idet han efter Forslag af Poul Egede fik Plads paa Seminarium Groenlandicum for at modtage Undervisning i Grønlandsk, og omtrent samtidig fik han Fribolig paa Regensen samt en ugentlig Understøttelse paa 4 Mark. 1768 blev der to Missionærstillinger ledige i Grønland. For at komme i Betragtning her maatte Otto Fabricius i stor Skynding gøre sig rede til at tage

teologisk Embedseksamen. Resultatet blev derfor ikke saa godt, som man kunde have ventet; han opnaaede Karakteren Hand illaudabilis. Straks efter, i Sommeren 1768, udsendtes han som Missionær til Frederikshaab, der paa den Tid var den sydligste Koloni paa Grønlands Vestkyst. — Drømmen fra Barneaarene var gaaet i Opfyldelse.

Paa Grønland 1768—73.

Blandt de Søfolk, som i Slutningen af 1700-Tallet sejlede paa Grønland, havde Navnet Frederikshaab en ilde Klang. Vanskeligt var det næsten altid at naa ind til de forskellige Kolonier, men det vanskeligste Sted at besejle paa hele den lange Kyststrækning var netop Frederikshaab. Hvert Aar ved Sommertid driver Storisen — saadan kalder man den gamle Vinteris — mod Syd langs Grønlands Østkyst, drejer mod Vest og Nord ved Kap Farvel og fortsætter et Stykke mod Nord langs Vestkysten. Saa langt nordpaa som til Godthaab naar den kun sjældent, men næsten altid til Kysten ved Frederikshaab. Ofte ligger Isflagerne saa tæt pakket, at det er umuligt for et Skib at trænge igennem, men selv om det lykkes for den dristige Skipper at naa ind mellem Flagerne, sker det, at de lukker sig om Fartøjet og skruer det ned. Størst Fare er der dog, hvis Skibet i Stormvejr drives ud i Ismassernes Yderkant, hvor Flager og Isbjerge med vældig Kraft slynges mod hverandre. Den stærkeste Ishavsskude er her som en Æggeskal under Vognmandens Læs.

Det slaar næppe fejl, at Søfolkene, mens Rejsen stod paa, har fortalt den unge Missionær om de Farer, der ventede ham. I 1742, det Aar da Frederikshaab blev anlagt, gik Skibet, som havde bragt Kolonisterne til Stedet, under paa Hjemrejsen med Mand og Mus. I 1743 gik det

Skib, som skulde have bragt Proviant til Kolonien, ligeledes under, og da man samme Aar sendte Proviant dertil fra Godthaab, gik Halvdelen tabt, og to Mand omkom. I 1744 stødte Skibet mod en Isskodse, men Besætningen reddede sig dog i Land efter at have tilbragt to Døgn som skibbrudne paa Søen.

Fabricius har dog næppe ladet sig anfægte synderligt af disse Beretninger. Han savnede ikke Mod, men spændende har det naturligvis været for ham, da Skibet kom ind i de grønlandske Farvande. Formodentlig har Skipperen vist ham den brunlige Farvetone i Vandet, som betød, at nu var Skibet kommet tilstrækkelig langt i vestlig Retning fra Kap Farvel; nu var det Tid at styre mod Nord. Kulden tiltog, og en Dag har de første Isformationer vist sig forude. Snart gled Skibet forbi »de mærkelige Isstumper, der snart lignede store Paddehatte med hvid Hat og dybblaa Stængel, snart hvide Svaner, der vuggede sig paa Søen med rank Hals. Det har været æventyrligt for Otto Fabricius, denne fødte og utrættelige Iagttager, at se Sælerne ligge stille paa de store flade Ismarker længere inde, rejse Hovedet og nysgerrigt følge den underlige Kæmpefugl med Sejlenes hvide Vinger, der lydløst gled forbi, at betragte de Flokke af Alke og Tejster, der snart strøg lavt henover, snart hvilede paa Havfladen i de smalle Løb mellem Ismurene. Og bag det hele Spørgsmaalet, om det vilde lykkes, og Isen give Vej for dem, der kom i lovligt Ærinde.

Og det lykkedes. Manden fra Udkiggen kunde en Dag varsko aabent Vand forude og bagved Land. Saa gjaldt det kun at faa passelig Vind til at komme ind til Kolonien.«

Den Landstrækning, som ligger mellem Indlandsisen og Havet ved Frederikshaab, er en smal Strimmel, som mod Vest er fliget og indskaaret af Bugter og Fjorde. En

Mængde Øer, større og mindre, samt undersøiske Skær maner Skipperen til Forsigtighed, naar han styrer ind mod Kolonien. I nordlig Retning ses Frederikshaabs Isblink, en Arm — ca. 40 km bred — af Indlandsisen, der som en lodret Mur hæver sig op af Havet.

En af de første, som bød Fabricius velkommen, har sikkert været Missionæren, der nu skulde have Afløsning efter 7 Aars Arbejde i Grønland. Han var en Nordmand fra Trondheim og havde haft store Vanskeligheder at kæmpe mod i Frederikshaab. Med Lederen af Handelen paa Stedet, Købmand Petersen, havde han levet i Kiv og Strid. Af de gamle Indberetninger ses det f. Eks., at Nordmanden var højlig forbitret over, at Købmand Petersen havde ladet indrette en Svinesti lige op ad Præstens Kammer og først efter mange Trusler ladet sig nøde til atter at fjerne den. Alle Danske i Kolonien boede under samme Tag, et Forhold, som vel nok har gjort sit til, at der ofte i de Aar var Strid og Ufred mellem Kirkens og Handelens Mænd. Fælleshuset i Frederikshaab er skildret saaledes i en Beretning fra 1750: en Bygning af Egebindingsværk, 20 × 11 Alen, med Mur af Tørv og Sten, indvendig beklædt med Panel. Den indeholdt tre Værelser. En Stue til Købmanden, eet Fags, hvor han og Handelsbetjentene logerede, et Kammer til Missionæren, hvilket er forsynet »med Laas og Lukkelse og har en Karm philosofiske Vinduer, Ruderne blændede med Træ og gamle latinske Autores«, samt en Stue til Matroserne. Dertil et Fælleskøkken.

Fabricius tog straks den Beslutning, at han vilde gøre, hvad han kunde, for at undgaa Stridigheder med Handelens Folk, og skriver derom: »Med Købmand Petersen stræber jeg fra Begyndelsen at leve i Fortrolighed og Enighed.« Det lykkedes ham da ogsaa at gennemføre denne Beslutning.

Grønlænderne i Frederikshaabegnen havde Ord for at være vanskelige. Fabricius fik dog lige fra sin Ankomst et godt Indtryk af dem og omtalte dem saaledes i et Brev hjem: »Med den grønlandske Nation finder jeg mig endnu vel fornøjet og tror sikkert, om jeg forstod Sproget, at kunne leve med Fornøjelse blandt dem.« Der meldte sig dog snart forskellige Vanskeligheder. Nordmanden havde i sin Embedstid fra 1761—68 døbt 134 voksne Grønlændere og 36 nyfødte Børn af kristne Forældre, men der fandtes endnu et stort Antal Hedninger. Ikke mindre end 70 Grønlændere havde ved Fabricius' Ankomst meldt sig og ønsket Forberedelse til Daaben. Hvordan skal han imidlertid stille sig over for Ipsiak, som ønsker at døbes, men som har myrdet to eller tre af sine egne Slægtninge? Et andet Tilfælde, som den unge Missionær straks bliver stillet overfor, drejer sig om en Indfødt, der gerne vil døbes, men han har to Koner, der er Søstre, og han ønsker at beholde dem begge.

Et Spørgsmaal af betydelig Rækkevidde var Forholdet mellem de døbte Grønlændere og Hedningerne. Mange Steder i Landet slog de døbte sig ned i Nærheden af Kolonierne, mens Hedningerne naturligvis, som de plejede, fartede af Sted fra den ene Fangstplads til den anden. Følgen blev, at de kristne Grønlændere fangede for lidt og sank ned i Fattigdom og Elendighed. Ofte led de Nød om Vinteren, manglede baade Skind til Klæder og Mad, saa at de blev helt afhængige af den europæiske Proviant, man uddelte til dem. Hedningerne klarede sig langt bedre. Fabricius var straks opmærksom paa dette uheldige Forhold og skriver derom, at han »har imellem maattet se Ynk paa dem og næsten være forlegen med at finde Hjælp for de trængende.«

Men den unge, nidkære Missionær er ikke den Mand,

som nøjes med at »se Ynk paa dem« og saa for øvrigt lægge Hænderne i Skødet. Han besluttede at sprede de døbte Grønlændere. En Flok sender han sydpaa, 10 Mil fra Frederikshaab, til et Sted, som kaldes Kûngmiut eller Maagehavnen, en anden Flok drager til Iluilârssuk, 4 Mil Syd for Kolonien, og i denne Flok er han selv med. Naar han beslutter sig til at sige Farvel til sine Landsmænd i Frederikshaab og leve som Grønlænder, er det for Missionsgerningens Skyld. »Maaske andre af Hedningerne derved kunde opmuntres til at forlade deres Hedenskab, naar de saa, at de døbte ej var saa indknebne længere, som de hidtil har været.« Til Missionskollegiet i København indberetter han i 1770: »For at befordre Grønlændernes timelige Velfærd har jeg flyttet med dem til Iluilârssuk, 4 Mil Syd for Koloniet, hvor jeg i et grønlandsk Hus i Vinter har boet, og set en kendelig Forandring paa deres Tilstand, da de altid har haft at bide og brænde.« Fabricius havde foretaget denne Udflytning paa egen Haand uden først at sikre sig Kollegiets Tilladelse, og han tilføjer derfor, at Flytningen jo kan forandres, hvis den ikke billiges. »Der kan vel og komme den Missionær eller Kateket, der formedelst svagt Helbred ej kunde holde ud i et grønlandsk Hus.«

For øvrigt var det en vanskelig Sag at komme i Forbindelse med København. Første Sommer, Fabricius var ved Frederikshaab, laa Storisen saa tæt, at Skibet ikke kunde trænge igennem. Det maatte overvintre ved Fiskerlogen længere nordpaa. Heller ikke den anden Sommer naaede Skibet Frederikshaab, men maatte søge ind til Godthaab. De følgende Somre var der dog heldigvis Skibsforbindelse med København.

Otto Fabricius kom ikke til at fortryde, at han forlod den lune Stue i Bindingsværkshuset, den hjemlige Mad

fra det fælles Køkken eller Handelsmændenes Selskab. Da han flyttede bort med sine Grønlændere, vandt han deres Kærlighed og Fortrolighed i endnu højere Grad end før, han lærte at forstaa og tale deres Sprog, og han kom til at kende og elske Grønlands storslaaede Natur. Det varede ikke længe, før han med Sikkerhed tumlede sig i Kajakken og fulgte de indfødte Storfangere, naar de stod til Havs. Ogsaa Harpunen faldt godt til i hans Haand. Den Dag han ramte sin første Sæl, har der formodentlig været endeløs Jubel og Stolthed mellem de barnlige Grønlændere. Selv over Fabricius' strenge og skarptskaarne Træk har Smilet bredt sit Solskin ved denne Lejlighed. Man tager næppe fejl, naar man formoder, at Begivenheden er blevet fejret ved et Gilde, hvor der var rigeligt af fedtdryppende Spæk, Sællever, og hvad der ellers hørte til.

Det er ikke svært at forestille sig Fabricius' Liv som Eskimo blandt Eskimoerne. Han fulgte dem ikke blot til Havs paa milelange Fangsture efter Sæl, Hval og Hvalros, men ogsaa til Lands over Fjeldvidder og Bræer var han deres utrættelige Ledsager. Der var meget for ham at lære; de grønlandske Fangere havde utroligt skarpe Sanser og et enestaaende Kendskab til Naturen og Dyrene derude. Nu høstede han af deres Erfaringer, men han forstod ogsaa selv at bruge sine Sanser. Han iagttog Ravnene, naar de mod Stormvejr flokkedes og skrigende kredsede over de højeste Fjeldtoppe, han frydede sig over den pragtfulde Havørn, der fra en Klippetop med vagtsomt Øje fulgte sit Byttes Vej under Vandet, og han undrede sig over Svømmefuglenes talløse Skarer, naar de ved Foraarstid tog deres Fjelde i Besiddelse.

Ved Aftenstid, naar de trætte Jægere vendte hjem til Hytterne, har han sikkert deltaget i Munterheden omkring de fyldte Kødgryder, men paa et eller andet Tidspunkt har

Præsten sikkert trukket sig tilbage til sit eget Rum, og ved det usikre Skær fra Tranlampen har han fæstnet til Papiret de Oplevelser og den Viden, han havde erhvervet sig.

Den kendte Opdagelsesrejsende Graah, som besøgte Iluilårssuk et halvt Aarhundrede efter Fabricius' Hjemrejse til Danmark, fortæller saaledes om Stedet: »Man viste mig det Kammer, eller rettere mørke Lukaf, hvor han saa nyttigt anvendte de Aar, han tilbragte her i Landet, hvor han om Vinteren samlede Materialer til sin Fauna, sit Leksikon og øvrige Værker, der vil gøre hans Navn uforglemmeligt, medens han Sommeren igennem færdedes med Grønlænderne, roede sin Kajak og fangede sin Sælhund, hvori han havde en Færdighed, som nok ingen Europæer før eller efter ham har opnaaet.«

En af Fabricius' Efterfølgere, som for en Del Aar siden færdedes i disse Egne, fortæller, at Ruinerne af Huset ved Iluilårssuk, hvor Fabricius boede, ses endnu. — Mærkeligt er det for øvrigt, at Fabricius i sine Indberetninger til Missionskollegiet overhovedet ikke nævner, at han har lært sig at ro Kajak og er i Stand til at følge Grønlænderne paa deres Fangsture. Selv om de Erfaringer, han gjorde paa disse Ture, først og fremmest var af naturvidenskabelig Art, saa er det dog klart, at ogsaa hans Kundskaber i det grønlandske Sprog og hans Stilling i det hele taget som Grønlændernes Sjælesørger styrkedes derved. — Men Fabricius var ikke af dem, der yndede at omtale egne Bedrifter; kortfattet og beskeden var han i Indberetningerne som i hele sin Færd. — —

Otto Fabricius har skrevet en Mængde zoologiske Afhandlinger over vidt forskellige Emner. Sproget i dem er naturligvis noget gammeldags for en Læser i Nutiden. Tungt og tørt knirkende, men med Grundighed og Akku-

ratesse, skrider det fremad; det er dog let at finde Steder og Beskrivelser, der endnu efter mere end halvandet Aarhundredes Forløb lyser frodigt og grønt af Opdagelsens Glæde og Iagttagelsens Friskhed.

Det er en Selvfølge, at Fabricius, mens han opholdt sig i Grønland, beskæftigede sig indgaaende med Hvalerne, en Dyreorden, man paa den Tid havde et højst ufuldkomment Kendskab til. Paa Billeder af Finhvaler lægger man straks Mærke til, at disse Dyr paa Undersiden er forsynet med talrige Længdefurer. Fabricius beskriver dem saledes: »Paa Bugen ses fra Svælget indtil Navlen mange dybe Furer med opstaaende Mellemrum, der løber jevnsides med hianden efter Kroppens Længde.« Videre fortælles der, at Fordybningerne er blodrøde, medens Dyrets Underside ellers er hvid med sorte Iblandinger. Men Fabricius nøjes ikke med at beskrive Furerne, han ved ogsaa, hvorfor de er der, og fortæller saaledes derom: »Disse Furer kan Hvalen efter Behag udvide og sammensnerpe. Naar Pukkelhvalen vil æde, aabner den sit Gab at indsluge en hel Del Vand med alt dets Indehavende, og ses endog ofte at holde Gabet aabent oven for Vandbrynen, derved udspændes Svælget, og Bug-Furerne udvider sig, saa det røde ses, ligesaa ser man den lerfarvede Tunge i Halsen imellem de sorte Barder og den hvide Gane, *hvilket tilsammen giver et herligt Syn;* men naar den har opsluget, hvad den vil, lukker den Gabet igen og spruder Vandet fra sig imellem Barderne; Fiskene og Snekkerne maa da blive indenfor, hindrede ved Bardernes ænge Mellemrum og Haarene paa deres indvendte Kant.«

For at se *dette herlige Syn* og blive klar over, at Furerne tjener til at gøre Mundhulen mere rummelig, saa at en større Portion Vand med Smaadyr i kan indtages

ad Gangen, maa Fabricius have ligget i sin Kajak lige op ad disse Havets Kæmper. Intet Under, at Professor Ad. S. Jensen, som flere Steder har skrevet om Fabricius og fremhævet hans Betydning som Zoolog, er utilfreds med at kalde ham dristig; man fristes næsten til at bruge Ordet dumdristig.

Et andet Sted fortæller Fabricius: »Engang jeg roede mellem en Flok Stubhvaler med min Kajak, fik jeg Lyst til at slaa min Søfugle-Pil i en af dem, som ogsaa traf ret dybt, saasom jeg var den meget nær, men formedelst Modhagerne blev siddende, saa at Hvalen løb bort dermed; imidlertid bragte en Grønlænder mig min Pil efter flere Dages Forløb, som var funden i et opdrevet Hval-Aadsel, derfor Hvalen maa være død af dette ringe Pile-Stik ved Saarets Betændelse.« Fabricius beretter aabenbart denne Begivenhed for at gøre opmærksom paa, hvor farligt selv et lille Saar kan være for en Hval, naar der gaar Betændelse i det, men han kan ikke undgaa samtidig at oplyse os om, hvor dristigt han selv sejlede om mellem Havets Kæmpedyr i sit skrøbelige Fartøj.

Fabrucius Hovedværk er »Fauna Groenlandica«; det er paa 468 Sider, udkom i 1780 og er skrevet paa Latin. Heri beskrives ikke mindre end 473 Dyrearter, af hvilke 130 dengang var ny for Videnskaben. Zoologen Ad. S. Jensen skriver om dette Værk: »Jeg tror ikke, at jeg fejler, naar jeg mener, at ingen enkelt Bog eller Afhandling i dansk zoologisk Litteratur er bleven saa ofte citeret i den internationale zoologiske Litteratur som »Fauna Groenlandica«.« Et andet Sted skriver den samme Videnskabsmnd om Otto Fabricius, at hans »Navn og videnskabelige Arbejder er kendt Verden over blandt Zoologer, som har givet sig af med Studiet af arktisk Dyreliv, og han kendes

ligeledes af Specialforskere, som er trængt til Bunds i den historiske Udvikling af deres Speciale«.

For at Læseren kan faa en Smule Forestilling om »Fauna Groenlandica«, skal der i det følgende citeres nogle Brudstykker af, hvad der skrives om den grønlandske Ravn:

Først fortælles der udførligt om dens Forekomst og om, hvad Slags Føde den tager, dernæst om Redebygning og Æglægning. Fabricius fortsætter saa: »Hannen ruger skiftevis med Hunnen, denne altid om Natten, medens Hannen sover ved Siden af Reden. Deres Unger, der skriger ynkeligt, fodrer de tyvagtige Forældre flittigt, hvad Indbyggerne ret ofte mærker til deres Skade, og hvad jeg selv har set.*) Ofte fører den Skaldyr med sig til Bjergtoppene og støder dem der itu. — Maaske mange Fossiler har denne Oprindelse .I Flugten kredser den ikke sjældent, og medens den kredser, kan den paa forbavsende Maade bringe, hvad den har grebet, fra Næbbet til Kløerne og omvendt. Den holder af at bade sig, baade i Smaabække og i Sne. Naar den hører sit Ekko, plejer den at fortsætte sin Sang i længere Tid ligesom undrende. De kæmper indbyrdes med Kløerne, endogsaa i Flugten. I Stormvejr flagrer de flokkevis over Bjergtoppene. Den skifter Fjer i Maj og Juni. Den udmærker sig ved Lugtesans og Syn. For Indbyggerne er den i høj Grad skadelig. Den lider af Lus.

Nytte. Kødet spises af mange. Skindet siges at være nyttigt frem for mange andre til Klædningsstykker at

*) Den urimelige Forklaring, som nogle giver til Davids Psalmer 147,9 og Jobs Bog 39,3, hvorefter Ravnens Unger, forladt af Forældrene, skal leve af Orme, der fremkommer i Reden, støttes altsaa ikke af nogen Erfaring og fortjener at forkastes.

bære nærmest Kroppen. Af Svingfjerenes Penneposer gøres Fiskeliner. Vingerne bruges til Koste, Næb og Kløer som Amuletter.

Den fanges i Snarer, stillede skjult i Sne, indrettede til at trækkes sammen ved en Snor, forsynede med passende Lokkemad. Nogle skjuler sig i en Hule i Sneen med en Aabning, dækket af et tyndt Lag Sne, hvorpaa Lokkemaden ligger, og naar Ravnen vil sætte sig og træder igennem, griber de den let om Fødderne.«

Endvidere skal anføres et Brudstykke af, hvad Fabricius skriver om Havørnen:

»Ofte sidder den paa Klippeøernes Toppe eller paa Fjeldspidser ved Havet og spejder opmærksomt efter Bytte, og efter de opstigende Luftbobler fra de dykkende Fugle forstaar den udmærket at slutte, hvor de vil dykke op, og derhen flyver den og griber dem, medens de næppe nok har rørt Vandets Overflade. Et større Bytte bringer den til Land flyvende baglæns; men undertiden, naar den har slaaet Kløerne i en stor Sæl, tvinges den, under stærke Skrig, til at følge med i Dybet og omkommer.«

Det er klart, at Grønlænderne i mange Stykker var Fabricius' Læremestre. Vi ser det tydeligt i hans Beskrivelse af Fnatmiden.. »Den lever,« skriver han, »i Fnatblærer hos Grønlænderne, der forstaar behændigt at tage den ud med en Naal; de gjorde det for mine Øjne og viste mig Dyret gaa levende. Se, se, Grønlænderne er Entomologer!«

Dette er det eneste Udraabstegn, Ad. S. Jensen har fundet i »Fauna Groenlandica«, og det er ikke sært, at Fabricius er forbløffet over Grønlændernes Iagttagelsesevne, for Fnatmiden er saa lille, at den akkurat kan ses med det blotte Øje; de voksne Hunner er 0,45 mm lange, Hannerne 0,25 mm.

Foruden Zoologi og grønlandsk Sprogforskning har Fabricius ogsaa givet sig af med Etnografien og skrevet en fortrinlig Afhandling om de grønlandske Fangstredskaber. Over alt dette kunde man maaske fristes til at tro, at han tog sig sit egentlige Kald som Missionær let, men det gjorde han paa ingen Maade. Med utrættelig Iver og Nidkærhed arbejdede han som Præst og Sjælesørger baade blandt den indfødte Befolkning og blandt de Danske, som opholdt sig i hans udstrakte Distrikt.

Præst i Norge og Danmark fra 1773—1822.

I Oktober Maaned 1773 naaede Fabricius hjem til Danmark igen. Han søgte Præsteembede forskellige Steder og blev efter et Aars Ventetid ansat i Drangedal i det sydlige Norge. Egnen her er overordentlig smuk med skovklædte Bjerge, Elve og smilende Indsøer. Han havde to Kirker at prædike i, gamle Stavkirker, som nu forlængst er revet ned og erstattet med andre; man skulde synes, at det var et godt Bytte at komme fra Grønland til Norge, men Fabricius befandt sig ikke godt i Drangedal. Han savnede Mennesker, han kunde tale med og omgaas; Egnens Befolkning brød han sig ikke om, hvilket med al Tydelighed fremgaar af, at han et Sted skriver om »den trættekjære norske Almue«. — Een Begivenhed indtraf dog her i Drangedal, som var ham til stor Opmuntring: han havde Besøg af den berømte Naturforsker O. F. Müller. I en Rejseberetning skildrer O. F. Müller, hvor stærkt Naturen omkring Drangedal virkede paa ham. Da han en stjernelys Sommernat sejlede paa en af de store Søer, overvældedes han ganske af Ensomhedsfølelsen og den storslaaede, tavse Natur. Efter at være kommet i Land traf han en gammel Kone, som fuldt ud besad »den norske

Bondes Uvidenhed uden for sin Odels-Ejendom«, saa at hun ikke kunde besvare hans Spørgsmaal om de simpleste Ting. Han havde da det lykkelige Indfald at spørge: »Hvad hedder jeres Præst, og hvor bor han?« »Det er en ny Præst, for den gamle er død; han bor paa hin Side af af Vandet og hedder Otto Fabricius.« »Ved dette Navn blev jeg fornøjet og bestilte mit Følge at komme efter mig, kaldte med mange gode Ord min norske Najade, som allerede havde sat ud fra Landet, igen tilbage, og nu maatte hun efter mange Indvendinger føre mig over til Præsten. Denne Mand var min Ven, og den af alle dem, jeg havde opmuntret til Naturhistoriens Dyrkelse, der havde bragt mig den meste Frugt. Jeg kom til ham mod Midnat, saa og beklagede hans smukke Kone, som fra København var opkommen til en mørk og forfalden Præstegaard. Skønt Beliggenheden er smilende, var dog intet Selskab for hende paa nogle Mile; og veldannede Børn, som alene kunde hæve dette tomme og gøre især Vinteren mindre utaalelig, var ikke til endnu.«

Efter fem Aars Ophold i Norge blev Fabricius Præst i Hobro. Herfra forflyttedes han til et større Kald, Rise paa Ærø, hvor han befandt sig saa godt, at han ønskede at blive der alle sine Dage. Lederne af den grønlandske Mission vilde imidlertid gerne have ham til København »i Hensigt til den Nytte, man kunde vente sig« af ham, og opfordrede ham til at søge Stillingen som Præst ved Waisenhuset. Dette Embede havde Fabricius fra 1783—89, og fra 1789 til sin Død i 1822 var han Sognepræst ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn. Under næsten hele sin Virksomhed i København var han Medlem af Missionskollegiet og Leder af Seminarium Groenlandicum. Hans sproglige Arbejder er talrige; saaledes udgav han en grønlandsk Salmebog (ivngerutit tuksiutidlo etc.), en grøn-

landsk Katekismus, »Forsøg til en Grønlandsk Grammatica«, »Den Grønlandske Ordbog, forbedret og forøget« og flere andre Værker. Hans sidste Arbejde var en Oversættelse til Grønlandsk af 1. Mosebog; mens han laa paa sit Dødsleje, læste han Korrektur herpaa.

Skønt Fabricius' videnskabelige Arbejde lagde stærkt Beslag paa hans Arbejdskraft, virkede han dog med utrættelig Iver i sit Kald som Sjælesørger. Han var meget afholdt af sine Sognebørn og siger selv, at han aldrig fandt sig mere fornøjet, end naar han var i sine Embeds-Forretninger; »mig syntes immer at savne noget, naar jeg formedelst Sygdom eller andet uundgaaeligt Forfald maatte lade en anden afløse mig.« Som Prædikant var Fabricius ikke betydelig; han er da ogsaa selv fuldstændig klar over, at han mangler Naturgaver for Veltalenhed og kun har sit »simple, men velmeente, christelige Foredrag« at byde paa. Da Grundtvig i 1810 havde udgivet sin Dimisprædiken: »Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?« og derved vakt mange københavnske Præsters Vrede, saa at de lod en Rundskrivelse paa paa Omgang, hvorpaa man kunde protestere, skrev Fabricius: »Jeg finder ham (Grundtvig) tale om Mængden af Religions-Lærere, og deriblandt føler jeg mig ikke truffen.«

Af sin Samtid var Fabricius i høj Grad agtet og æret. Han var ikke blot Medlem af flere lærde Selskaber, men Kongen udnævnte ham til at føre en Biskops Titel og Rang, ligesom Universitetet tildelte ham den teologiske Doktorgrad honoris causa.

Selv om Fabricius saaledes vandt betydelig Anerkendelse af sine samtidige, er han dog nu i det store og hele glemt af sine Landsmænd. Grønlænderne husker bedre. Da Professor Ad. S. Jensen i 1922 udarbejdede en Afhandling i et Mindeskrift om Otto Fabricius, erfarede han gen-

nem en Grønlænderindes Udsagn, »at Missionæren Fabricius endnu erindres af Befolkningen i Distriktet. Han er kendt under Navnet Erisâlik, d. v. s. han, der gik i Vandskindstøj, den grønlandske Sælfangers Dragt, naar han er paa Søen, lavet af Sælskind, der er berøvet Haarene, men garvet med Overhuden siddende paa Skindet, saa at Dragten vel kan blive vaad og fugtig af Regn og Søvand, men Væden trænger ikke igennem til Underklæderne.« — Fra anden Side fik man Rigtigheden af dette Træk bekræftet, endog med den Tilføjelse, at Fabricius huskes i hele Sydgrønland, ikke blot i Frederikshaab-Distriktet.

Ad. S. Jensen slutter Skildringen af Otto Fabricius saaledes: »Dette (at Erindringen om Fabricius endnu lever i Grønland) tjener saavel det grønlandske Folks Karakter som Fabricius til den største Ære. Paa den ene Side viser det Dybden i Grønlændernes Trofasthed. De har været glade og taknemmelige for, at den fremmede Præst blev som en af deres egne, og de har paaskønnet det saa stærkt, at Erindringen om ham endnu er levende, skønt der er gaaet halvandet Hundrede Aar, siden han færdedes blandt dem. Paa den anden Side vidner det højt om Storheden i Fabricius' Karakter og om Styrken af hans Vilje, at han har kunnet gøre sig til Grønlænder paa de materielle Omraader og samtidig være Grønlændernes Fører i den aandelige Verden.«

Otto Fabricius blev 78 Aar gammel. Tæt ved Vor Frelsers Kirkes søndre Mur ud til Prinsessegade ses en simpel Gravsten med følgende Indskrift:

Biskop
Otto Fabricius. F. 1744. D. 1822.
I 33 Aar denne Menigheds
nidkjære Lærer.

Derefter følger hans Hustrus Navn og Data, og nederst paa Stenen staar der:

Salige ere de Døde, som døe i Herren.

Hundreder af Mennesker haster daglig forbi denne Sten; faa ser den, og færre aner, hvilket rigt bevæget Menneskeliv den minder om. Otto Fabricius fortjente dog at leve i vort Folks Erindring. Den simple Gravsten fremhæver netop det ejendommelige ved ham, naar han kaldes den nidkjære. Nidkær betyder ivrig og trofast, og det var Fabricius. Med Iver og Trofasthed tjente han sin Gud og sit Fædreland. —

Litteratur:

Biskop Dr. theol. Otto Fabricius. Et Mindeskrift i Hundredaaret for hans Død ved Bjørn Kornerup, Schultz-Lorentzen og Ad. S. Jensen. Mindeskriftet findes i Meddelelser om Grønland, Bind LXII. Reitzel 1923.

Citatet, der skildrer Sejladsen ind til Grønland, er fra Schultz-Lorentzens Afhandling i ovennævnte Mindeskrift: »Otto Fabricius og den grønlandske Mission.«

De forskellige Citater, hvori der fortælles om Fabricius' Virksomhed som Zoolog, er fra Ad. S. Jensens Afhandling i Mindeskriftet.

Asbjørn Maltesen, f. 6/5 1897. Lærereksamen 1918, Studentereksamen 1922. Kommunelærer i Kbh. Har været Medudgiver af flere Skolebøger, skrevet Fortællinger for Børn og Artikler i forskellige Tidsskrifter.

NORDØSTPASSAGEN FAAR VERDENSØKONOMISK BETYDNING

Af Kaptajnløjtnant *V. K. Sørensen.*

I den vestlige Del af det nordlige Ishav har den nu afsluttede Krig raset i Omraader, hvor kun dristige Polarforskere og enkelte Hvalfangere tidligere en sjælden Gang satte deres Fod. Under Krigen fik disse Omraader stor Betydning. Men alt tyder paa, at den Værdi, man tillægger disse arktiske Lande, ikke vil svinde ind nu efter Krigens Ophør. I Rusland anser man Sibiriens øde Tundraer og isblokerede Kyster for at være et Fremtidsland, hvor der er de største Muligheder for, at store Fabriksbyer kan opstaa, naa Nordenskiölds Drøm om Udnyttelsen af Nordøstpassagen bliver virkeliggjort. Her skal Fremtidens vigtigste Trafikveje gaa — trukket gennem Luften ad den kortest mulige Linie.

I Løbet af det 17. Aarhundrede trængte russiske Kosakker og Pelsjægere frem til den sibiriske Ishavskyst, som blev endelig kortlagt af Danskeren Vitus Berings store nordiske Ekspedition 1734—43. I over 300 Aar havde man forsøgt at finde en Vandvej gennem Polaregnene til Kina. Den ene Flok modige Mænd efter den anden havde vovet sig ind i Polarørkenen, mange havde sat Livet til, og ingen havde i hvert Fald naaet Maalet. Visse Resultater havde man dog opnaaet. Spitzbergen, hvis Vestkyst var blevet opdaget 1594 af Hollænderen Barents, besøgtes de

følgende Aarhundreder af mange hollandske, norske og danske Hvalfangere. Nu konstaterede Danskeren Vitus Bering, at Asien ikke var landfast med Amerika, hvad man tidligere havde troet. Den store Forsker James Cook trængte ogsaa et Stykke ind i Ishavet, men maatte vende om, og fra hans Ledsagere stammer den mistrøstige Dom om alle yderligere Forsøg: »Det er Afsind — der kan ikke være Tale om en saadan Gennemfart, med mindre en Naturrevolution ganske ændrer alle Forhold!«

Alligevel hørte Forskningsrejserne ikke op. Ganske vist indsaa man nu, at en brugbar Handelsvej og derigennem Guld og Rigdomme kunde man ikke vente at finde i disse øde og barske Sneregioner. Men Forskeriveren, Menneskehedens uudslukkelige Kundskabstørst og Trangen til at lære Jorden at kende drev nu modige og dygtige Mænd ud paa Ekspedition. 1827 foretog Peary et Fremstød mod Polen fra Spitzbergen, der første Gang blev omsejlet 1863 af Elling Carlsen, og endelig foretog Svenskeren A. E. Nordenskiöld 1875—76 sin berømmelige Vegafærd, hvorved han sejlede Nord om Asien, gennem Beringsstrædet til Japan, Nordøstpassagen var gennemsejlet! Saa fulgte Nansens modige Drift tværs over Ishavet. Men efter at Peary i 1909 havde »naaet Nordpolen«, var der ikke mere nogen større Interesse for de mangfoldige Opdagelsesrejser, der efterhaanden kortlagde alle de arktiske Lande. U. S. A. og Canada interesserede sig dog stærkere og stærkere for den arktiske Ø-Verden, og i 1903 erklærede Canada, at samtlige Lande Nord for dets Kyster indtil Nordpolen var canadiske.

Sovjetunionen fulgte Canadas Eksempel og erklærede i 1926 officielt, at hele Polaromraadet mellem den 32. og den 168. Længdegrad fra den russisk-sibiriske Kyst helt op til Nordpolen var Sovjetterritorium, det vil sige baade

Omraader, der var opdaget og kortlagt, men ogsaa de uopdagede og hidtil ganske ukendte Polaregne. Samtidig erklærede Sovjetunionen, at det ønskede uhindret Forbindelse og fri Fart for alle russiske Skibe og Flaader mellem Atlanterhavet og Det stille Hav.

Dermed begyndte den russiske Erobring af de arktiske Lande. Officielt var det kun rent videnskabelige Motiver, der var Formaalet for de mange store Polarekspeditioner. En lang Række meteorologiske Stationer rundt omkring Nordpolen vilde være af Betydning for Meteorologien over hele Verden og ikke mindst for Skibsfarten.

Men de mange sovjetrussiske Polarekspeditioner i de senere Aar før den anden Verdenskrig var dog ikke alene geografiske Forskningsrejser. Alle Stationerne blev anlagte paa strategisk vigtige Punkter, og Arbejdet paa disse Stationer bles suppleret med en udstrakt Flyvervirksomhed, der ikke blot giver Informationer om Maaling af Vind, Vejr og Isbevægelser, men ogsaa paa forskellig Maade bringer vigtige Meddelelser af politisk og militær Natur. Disse Stationer har da ogsaa været beboet baade af Meteorologer og af et stort Antal militære Sagkyndige. Oprettelsen af Radio- og Vejrmeldestationer i hele det arktiske Rige er en stor Hjælp for Flyvningen i disse Omraader. Disse Luftruter og Skibsfarten fra Beringsstrædet til Mundingen af de sibiriske Floder er et værdifuldt strategisk Aktiv. Ved Gennemførelsen af den nordsibiriske Søvej vil Rusland under enhver Konflikt i Det fjerne Østen undgaa et saadant Sammenbrud af Forbindelsen mellem Europa og det fjerne russiske Østen til Søs som under Krigen i 1905 — og den Skæbne, som blev den russiske Flaade til Del, da Admiral Roschistvenskijs Krigsskibe maatte gaa den lange Vej Vest paa gennem Atlanterhavet, omkring Kap det gode Haab og videre til Stillehavet, hvor

den russiske Flaade blev fuldstændigt tilintetgjort af Japanerne i Slaget ved Tschuschima 1905.

Men Sovjet har endnu videregaaende Planer. De gamle Drømme fra Tudor-Tidens England og Nansens Idéer har Sovjetunionen paany taget op. Det arktiske Asiens Rigdomme skal blive en lige saa vigtig og tilgængelig Raastofkilde som mange andre Lande, der engang blev betragtet som Ørken. Med rigelig Støtte af Statsmidler, uden Hensyn til øjeblikkeligt Udbytte, og med Hjælp af de allernyeste tekniske Hjælpemidler, trænger Sovjet frem i disse Egne.

Og i Virkeligheden er der i disse Omraader endnu fuldstændigt uudnyttede Rigdomme, og Forskningens Resultater har vist, at der maa findes umaadelige hidtil upaaagtede Raastofmængder.

Ved Nordvyk paa Taymir-Halvøen er der et betydeligt Saltbrud. 40 Meter under Jordens Overflade findes Saltet. I 1938 blev der allerede produceret 150.000 Tons Salt, og senere er Produktionen hastigt øget. Olie findes der ogsaa her, selv om Produktionen vistnok endnu ikke er af større Betydning. Prøver, der er bragt frem for Dagens Lys, synes dog at love godt for en fremtidig Olieindustri paa dette Sted. Men man skal i Dybden. Man har da ogsaa medbragt Boremaskiner, der kan gaa indtil 2000 Meter ned i Jorden.

Nikkel er et af de faa Metaller — maaske det eneste — der ikke findes ret meget af i Rusland. Man tillægger derfor de Fund af Nikkel, der er gjort ved Norilsk, meget stor Betydning.

Sibiriens mægtige Trærigdomme kan man kun skønne om. Ikke engang 5 pCt. af de Træer, der kunde fældes hvert Aar, uden at det vilde være nødvendigt at forny

Skovene ved Beplantning, fældes i Øjeblikket. Men nu har man anlagt Byer, der skal udnytte disse Rigdomme.

Og Byerne er prægede af deres Bestemmelse, de er helt byggede af Tømmer, ogsaa Gaderne eller Vejene, er bygget af sibirisk Fyr, et Gulv af Brædder, hvorpaa Vognene kan køre, naar Grunden i den korte Sommervarme er een eneste Sump. 90 Dages næsten uafbrudt Solskin naar dog ikke at tø Jorden dybere end en 2—3 Meter. Under denne Overflade af Mos og Mudder er Jorden aldrig optøet, siden det engang tropiske Nordasien dækkedes af Sne og Is. Kun Kullene og Olien i Tungus-Bækkenet og paa Taymir-Halvøen fortæller om, at der engang før Istiden har vokset Palmer, hvor nu den endeløse Tundra strækker sig langs Ishavet. Hist og her finder man i Nærheden af Flodbredderne Mammut-Tænder, der viser, at der tidligere strejfede Elefanter om, hvor nu 26 Nationer af forskellig Oprindelse som Samojeder, Tunguser, Ostjaker, Juraker og Dolganer frister Tilværelsen under stadig Kamp mod Sult og Kulde.

Disse Byer ligger inde langs de vældige Floder, men langs med disse Floder ligger desuden — langt Nord for Polarkredsen — hele Byer, der er beskæftiget med Minedrift. Kulminerne ved Spitzbergen beviste allerede til en vis Grad, at Industri er mulig i de arktiske Egne. Og hvis de russiske Forsøg falder tilfredsstillende ud, hvad allerede meget tyder paa, saa vil det være af den største Betydning for Sovjetunionen, men sikkert ogsaa for Canada og de Lande, der gør Krav paa arktiske Besiddelser. Bestræbelserne for at industrialisere de arktiske Egne synes allerede at være kommet ud over Forsøgsstadiet og vil maaske snart blive en vigtig Del af Ruslands almindelige Industrialiseringsplaner.

Ogsaa i Nordvestcanada befinder der sig meget store Rigdomme, man har dér under Krigen opdaget store Olieomraader, efter Rygterne saa rige, at de kunde overtage hele Verdensforsyningen de næste 100 Aar. Iblandt Meddelelserne om Atombomben fornylig har man tillige faaet at vide, at de vigtige Uraniumlejer findes lige Nord for Oliefelterne ved den store Bjørne-Sø. Og dermed er ogsaa disse øde Egne paa den nordlige Halvkugle ved at blive draget ind i de strategisk vigtige Omraaders farlige Kreds.

Nordøstpassagens Vanskeligheder har hidtil været betydelige. Besejlingen har indskrænket sig til 2—3 Sommermaaneder, og selv da har Pakisen sat ind fra Nord. Man overdriver imidlertid næppe, naar man siger, at en Naturrevolution er indtraadt i den Del af Arktik, der blandt andet omfatter Nordøstpassagen. Der er her indtraadt en pludselig Klimaforandring, der kan faa verdensøkonomisk Betydning. Hvad Menneskene har drømt om Aarhundreder igennem, har Naturen nu skænket os, og Nordøstpassagen kan blive den Søvej, som Hollændere og Englændere fantaserede om for nogle Aarhundreder siden, og som Svenskere og Nordmænd i Slutningen af det nittende Aarhundrede og Begyndelsen af det tyvende forcerede under store Besværligheder.

Det er den omfatende russiske arktiske Forskning, der har godtgjort dette, og det er Resultater, der er af den allerstørste Betydning for Polarforskningen i det hele taget.

Russerne har blandt andet ved Kortlægning af Drivisen bevist, at Isens Udbredelsesomraade fra 1924 til 1944 er formindsket med ikke mindre en 1 Million Kvadratkilometer. »Sedov«-Ekspeditionen fandt Vandet i de dybere Bugter i Polhavet væsentligt varmere end »Fram«-Ekspeditionen, og desuden fandt de den jævne Polaris formind-

sket fra 365 cm i Middeltykkelse paa Nansens Tid til 218 i 1940. I det hele taget har de russiske arktiske Videnskabsmænd konstateret saa mange Beviser paa, at Omraaderne for baade den polare Anti-Cyklon og det sibiriske Højtryk er blevet indskrænket saaledes, at den atlantiske Cyklon med sit mildere Klima gør sig gældende længere og længere mod Øst. Som en Følge heraf har Russerne i den senere Tid kunnet opretholde en Skibsrute langs denne nordre Søvej i en Udstrækning, som ingen tidligere havde turdet drømme om, og fortsætter Udviklingen med denne Klimaforbedring, vil Søvejen blive af endnu større Betydning for Ruslands Fremtid som østasiatisk Magt.

Hele denne nordlige Søvej, Vejen mellem Øst og Vest, har Russerne forlængst udrustet med en lang Række meteorologiske Stationer, Radiopejle- og Flyvestationer. Stærke Isbrydere staar til Raadighed og Havne er anlagt i stor Stil. Under hele Krigen er den ene Konvoj efter den anden gaaet frem langs den nordlige Søvej, og talrige Handelsfartøjer befarer fremdeles denne nye Vej, som Naturen pludselig har skænket Menneskene. Om Klimaforbedringen vil holde sig fremover er man dog endnu ikke i Stand til at afgøre.

Foreløbig er Søvejen Nord om Asien og op ad de store Floder, den Vej, Cooks Ledsagere erklærede var en Umulighed, Afsind, blevet en saare vigtig Rute til de fjerne arktiske Kolonier Hundreder af Kilometer nord for Polarkredsen. Vejen for de sibiriske Fremtidsplaner!

FRA DET GAMLE RUSLAND

Af *D. S. Copmann.*

Zaren bejler til en dansk Prins.

Kong Kristian den Fjerde synes i sin store Børneflok særlig at have udmærket sin og Kirsten Munks eneste levende Søn, Valdemar Kristian (født 1622). Da Drengen var otte Aar, begyndte Faderen at købe Gods til ham paa Taasinge, byggede senere Valdemarslot og fik ham udnævnt til Rigsgreve.

Det afgørende for Kirsten Munks Børn var, om Forældrene levede i retsgyldigt Ægteskab. Kongen har i sin Skrivekalender optegnet Dato og Aar for Brylluppet og aldrig udtalt nogen Tvivl om Lovligheden af denne Forbindelse. Brudens Moder, den kloge Ellen Marsvin, havde sikkert heller ikke givet sin Datter paa ringere Vilkaar; men der findes intet om, hvor Vielsen fandt Sted eller hvilke Vidner, der var nærværende.

Børnenes Moder forlod dem; men de voksede op under en kærlig Faders Beskyttelse i fast Overbevisning om eget Værd og Betydning.

Grev Valdemar Kristian tilbragte flere Aar paa Sorø Akademi. 15 Aar gammel blev han sendt ud paa den for Datidens unge Mænd sædvanlige Udenlandsrejse. Den varede for hans Vedkommende 2½ Aar.

Som Rejseledsager medgav Kongen ham hans Svoger, Hannibal Sehested. Rejsen skulde foretages incognito, men Valdemar Kristian overalt behandles som Prins.

Valget af Hovmester var heldigt. Hannibal Sehested beherskede følgende Sprog: Fransk, Tysk, Italiensk, Hollandsk, Engelsk og Latin. Desuden forstod den verdenskloge, elegante Mand overalt at hævde sin Myndlings fyrstelige Rang. Valdemar Kristian skriver flere Steder anerkendende herom paa Latin i sin Rejsedagbog, der opbevares paa det kongelige Bibliotek.

I Pittigalleriet i Florents hænger et meget smukt Billede af en ganske unge Mand, malet af Nederlænderen Sustermann. Det kaldes »Ritrato di Christiano, principe di Danimarca«. Originalen maa være Valdemar Kristian. Billedet har rimeligvis været en Gave til Storhertugen som Erkendtlighed for udvist Gæstfrihed. Ansigtsformen og de fyldige Læber, de mørke Øjne, stemmer overens med de kendte Billeder paa Rosenborg og Frederiksborg; men Sustermanns Billede af den blide, billedskønne Yngling maa være idealiseret. Det Udtryk af forbitret Hovmod, der karakteriserer de senere Portrætter, findes aldeles ikke her.

Valdemar Kristian var bestandig paa Rejser. 1641 tilbragte han saaledes et halvt Aar i Moskva. Zar Michael Feodorovitch, den første Romanov, ønskede ham som Svigersøn, dog ikke ubeset, desuden nærede han Tvivl om hans legitime Fødsel; men da Følget viste Valdemar Kristian saa stor Ærbødighed, følte han sig beroliget. Desuden vandt den unge Mands Skønhed og Belevenhed hans Hjerte.

Russiske Frierier i Danmark var ikke nogen Sjældenhed. Zarens Interesser laa mod Vest. Danmark ønskede en Forbundsfælle mod Arvefjenden Sverrig. De første russiske Bejlere fik Nej, de forlangte Overgang til den græskkatolske Religion. Saa overdrog Zaren Hvervet til Marcelis, dansk Gesandt i Moskva. Aftalerne blev svævende, da begge Parter ønskede et heldigt Udfald.

I Grunden lovede Russerne kun at bygge en luthersk Kirke og ikke at lade Greven lide nogen Skade paa Grund af hans Tro; men han fremhævede, at den græsk-katolske Lære var en Guds Gave, som det ikke var udelukket, at Gud vilde overbevise Greven om. Kristian den Fjerde har trøstet sig med, at hans Onkel, Prins Magnus, fik Lov at beholde sin Lutherdom, Zaren har haabet at kunne tillade Svigersønnen det samme. Denne skulde være Hertug af Novgorod og Sussdal, russiske Landskaber; Magnus derimod Konge af Lifland. Desuden vilde Valdemar Kristian blive betragtet som Arveprins, idet den ganske unge Zarevitch var eneste Søn. Dertil kom, at Magten i Rusland var delt mellem Zaren, der var det verdslige Overhoved og Fører for Fremskridtspartiet, og Patriarken, Kirkens Øverste, støttende sig til det national-ortodokse Parti. Deres Navne skulde staa sammen paa alle Afgørelser. Var der Uoverensstemmelse mellem dem, var Patriarken endnu paa denne Tid den stærkeste.

Valdemar Kristian skulde altsaa igen til Rusland, denne Gang for at ægte en Brud, han efter Landets Skik først skulde se paa Bryllupsdagen. Helt godvillig er han ikke rejst — efter de Erfaringer om russiske Forhold, han havde høstet paa sin første Rejse i dette Land; men Fremtidsmulighederne har vel blændet ham. Kristian den Fjerde frydede sig over de mange graa Haar, Forbindelsen vilde skaffe Svenskerne; men det var ingen Spøg at skaffe Midler til et fyrsteligt Udstyr og passende Gaver til Bruden og hendes Slægt. Rejsefølget blev paa 329 Mand; Gesandtskabet skulde medfølge for at forhandle. Fornemme Adelsmænd og Folk som Staldmesteren, Præst, Læge, Apoteker, Musikanter, Guldsmede, Brød- og Postejbagere var allesammen lige uundværlige. Det var en Karavane, som behøvede 48 Køretøjer til sin Befordring. Valdemar

Kristian gjorde ikke Opgaven lettere. Faderen erklærede, at han var saa ødsel, at han maatte ses ordentlig paa Hænderne, særlig da han allerede i Danmark vilde spille Storfyrste. Desuden forlangte han saa mange unge Monsørs som Ledsagere, at det vilde blive et altfor mageligt Selskab.

Overrejsen til Danzig var stormfuld; to af Grevens fire Skibe gik under. Mandskabet reddedes, men mange kostbare Ting, f. Eks. fem Karosser med Forspand og Seletøj gik under. Efter seks Dages Ophold i Danzig, der hengik med Festligheder og travle Forberedelser, satte Vogntoget sig i Bevægelse.

I Vilna var den danske Kongesøn Kongen af Polens Gæst i tolv Dage. Forsynet med rige Gaver: Diamantsmykker, en Vogn med Vinduer, forspændt med seks abildgraa Heste, o. s. v. drog Kongesønnen videre til Pskow, hvor Russerne modtog ham og ærede ham som Zarens Søn. Man forærede ham en Slæde betrukket med rødt, guldbroderet Fløjl og foret med Zobelskind.

Efter tre Maaneders Rejse naaede man Moskva.

Titusinde Soldater, ubevæbnet, men i pragtfulde Uniformer, dannede Spalier til Kreml. Zaren hilste først paa Greven og bød ham Plads ved sin højre Haand. Han skænkede ham Diamanter, Guldpokaler, Zobelskind. Zaritza gav 12 Haandklæder og tyve Stykker Kattun. Ved Taflet lagde Zaren egenhændig Kødet paa Fadene, der fandtes hverken Knive, Gafler eller Tallerkener. Larmen ved Bordet var øredøvende, Luften tung og ildelugtende. Nu fulgte Jagter og Fester Slag i Slag, man mente, at Brylluppet var nær forestaaende.

Saa kom Opfordringen til Greven om at skifte Tro; hans Svar var et bestemt Nej! Enten Bryllup eller hæderlig Hjemrejse. Man forsøgte Overtalelser — forgæves. Saa er-

klærede man Hjemrejsen for umulig: han var nu Zarens Søn og Ejendom, de danske Gesandter havde afstaaet ham, idet de førte ham hen til Tronen. De svarede, at de havde fulgt ham fire Hundrede Mil, hvorfor saa ikke ledsage ham de Par Skridt over Gulvet, naar han ønskede det?

Greven var rasende, men aldeles ikke bange. Han skrev et ganske desperat Brev til Zaren og kaldte ham en Tyran. Man gav ham en Advarsel og foreslog seks Ugers Ophold i et Kloster. »Til hvad Gavn?« spurgte Valdemar Kristian; han havde læst sin Bibel fem Gange og kunde den udenad! Man vekslede lange Epistler om Tro og Daab. Zaren forsøgte at lokke den lutherske Præst bort. Greven foretog et Flugtforsøg, men blev standset; det udviklede sig til en regulær Fægtning, hvor flere Mand dræbtes. Marselis formanede Greven, men denne svarede ham: »Du har godt ved at tale, du har hjemme her — Hjertet græder ikke i dig som i mig! Blot man vilde knække Halsen paa os alle.«

Han skrev atter til Zaren: Han vilde hjem og kæmpe mod Svensken ved sin Faders Side. Han gav en Uges Betænkningstid — han var vant til at befale — men man værdigede ham ikke engang et Svar.

De danske Gesandter havde været hjemme og hentet Besked hos Kong Kristian: den lød paa Bryllup uden Trosskifte eller snarlig Hjemkomst. Zaren erklærede, at hele Følget kunde vælge mellem Hjemrejse eller Sibirien, men Grev Valdemar Kristian, der jo var Zarens Ejendom, skulde blive, hvor han var. — I 38 ubesvarede Skrivelser krævede Valdemar Kristian sin Frihed. Zaren haabede stadig at overtale ham, uagtet det danske Selskab slog Tiden ihjel med Spil og Drik, og Zaren selv var en afholdende Mand. Om Bruden sagde man, at hun kun een Gang i sit Liv havde været beruset.

I Byen var Danskerne efterhaanden saa forhadt, at de knapt turde vise sig paa Gaden.

Da døde Zaren pludselig i Juli 1645. Hans Efterfølger opfordrede endnu engang pro forma Valdemar Kristian til Trosskifte, men fik et Afslag. Under mange Æresbevisninger og forsynet med rige Gaver drog Greven med Følge endelig hjem til Danmark.

Affæren vakte megen Bitterhed. Russerne kaldte i en Skrivelse Valdemar Kristian »den forbandede Prins«, der havde voldt Zarens Død, mens han udsugede Landet og drog hjem med rige Gaver. Alligevel maatte Russerne takke Gud, at det gik som det gik — at han ikke omvendte sig.

Kristian den Fjerde var rasende, dog mest fordi Russerne svigtede ham i Torstensonkrigen. Han lod i de følgende Aar sin Vrede gaa ud over de russiske Gesandtskaber, der kom til Kobenhavn.

Saaledes endte altsaa Brudefærden. — Zaren har haft de bedste Hensigter, men Gammelrussernes Modstand, Valdemar Kristians Uvilje mod Livet i Rusland, hans fra Moderen arvede Stivsind og Mangel paa Diplomati, har langt mere end religiøse Skrupler ødelagt de straalende Udsigter.

Efter Faderens Død i 1648 vendte Valdemar Kristian hjem fra Tjeneste i den kejserlige Hær. Ulfeldt og et Parti blandt den yngre Adel har i ham en kort Tid set et Kongsemne. Kirsten Munks Børn bar Hovedet meget højt i den Periode. Da Frederik den Tredje kom til Magten, faldt Slagene knusende ned over dem; Ulfeldt og Sehested, Kristian den Fjerdes almægtige Svigersønner, faldt i Unaade, Valdemar Kristian blev frataget sin aarlige Indtægt paa 10,000 Rigsdaler. Hannibal Sehested, der kaldte det »den

største Kunst at skikke sig udi de Ting, der gaar een allermest imod«, opnaaede igen at komme i Kongegunst. Han forsøgte at drage sin unge Svoger med, ja, synes at have risikeret en Del for at gavne ham. Valdemar Kristian bøjede sig mod Tilladelse til at bo i Danmark; men da man forlangte, at han skulde frasige sig Titel og Rang, brød han af og sluttede sig til det Ulfeldtske Parti, Kongens aabenlyse Fjender.

I Aaret 1652 blev Frederik den Tredje underrettet om, at Ulfeldt og Valdemar Kristian samlede Tropper til Indfald i Jylland. De havde sluttet sig til Hertug Carl af Lothringen, en Efterkommer af Christian den Anden, ofte pukkende paa sin Arveret til Norge. Denne Hertug — som oftest »uden Land« — dumdristig og charmerende, elskende Krig og Svir, havde altid en Hær til Raadighed og var til Fals for den højestbydende. Han sendte en Mand til den danske Konge med Forslag om at overlade ham en Havn og atter udbetale Grev Valdemar Kristian hans Aarspenge. Kongens Afslag paa begge Anmodninger var meget bestemt; han omtaler sin Halvbroder som »Grev Valdemar Gyldenløve.«

Den Tid var for bestandig forbi, hvor Kirsten Munks Børn regnedes for Kongens ægtefødte Søskende.

Berøvet alt: Ære — Titel — Gods og Indtægter — kastede den Søn, som ved sit Ydre, sin Begavelse og sit Mod syntes den kongelige Fader saa lovende, sig nu i Armene paa Svenskerne efter længe at have nølet med at modtage deres fristende Tilbud. Aar 1655 gik Grev Valdemar Kristian i svensk Tjeneste; Aaret efter faldt han i Slaget ved Lublin i Krigen mod Polakkerne.

Skæbnen forskaanede saaledes den danske Kongesøns Eftermæle for den Skamplet: at have baaret Vaaben mod sit Fædreland.

Sustermans Portræt af Grev Valdemar Kristian.

Hannibal Schested, Stik af Haelweigh efter Karl van Mander.

Maleri af Frederik Dreier.

NOGLE TRÆK AF FREDERIK DREIERS LIV OG INDSATS

Af *Charles Petersen.*

Blandt alle de Mænd, som i Tidens Løb har været med til at præge dansk Arbejderbevægelse, staar Frederik Dreier som en central Skikkelse.

Hvorledes kunde det nu gaa til, at han, der var Søn af daværende Assessor i Hof- og Stadsretten, senere Dr. jur. og Justitsraad, Vilhelm Henrik Dreier, og altsaa hvad Fødsel angaar, nærmest paa Forhaand maatte antages at ville føre en borgerlig, betrygget Embedsmandstilværelse, paa Højdepunktet af sit altfor korte Liv var at finde i forreste Række blandt dem, der talte og skrev for en haardt tiltrængt Forbedring af Arbejdernes Kaar?

Tidligt udviklet var han, kvik og godt begavet og allerede som Dreng i Besiddelse af en udpræget Retfærdighedsfølelse og Medfølelse med dem, der var for svage til at beskytte sig selv. Disse Karakteregenskaber fulgte ham og blev bestemmende for hele hans Udvikling.

Han blev født 16. December 1827. Hans Far var ovenfor omtalte V. H. Dreier, Moderen Vilhelmine Elise Klein.

Det fortælles om Fr. Dreier, hvorledes han som tolv Aars Dreng en Aften i 1839 udsatte sine Forældre for stærk Ængstelse ved en altfor lang og usædvanlig Udebliven fra sit Hjem, fordi han havde truffet en fattig og syg Arbejder fra Kristianshavn, som han havde fulgt helt

ud til det Kammer, han boede i, og da tolvaarige Frederik endelig langt om længe naaede til sit Hjem i Brolægger-stræde, gav han for sine opmærksomt lyttende Forældre en rystende Skildring af den Nød og Elendighed, han havde faaet Indblik i, og næste Dag da han kom hjem fra Metropolitanskolen, gik han straks op paa Loftet og samlede noget gammelt Tøj sammen, som han tog ud med til den syge Arbejder.

,Allerede i sine sidste Skoleaar skrev Dreier Artikler i Goldschmidts Tidsskrift »Corsaren«, som var en Slags litterær Tumleplads for unge, skrivende Talenter paa denne Tid. Men Dreier skrev nu sikkert ikke saa meget for at se sig selv paa Tryk, thi allerede i »Corsaren« drog han til Felts mod Dumhed og Vold, og allerede her paatalte han Uretfærdighed og Undertrykkelse.

Men det var først og fremmest de store Omvæltninger i 1848, der skulde blive af afgørende Betydning for Dreiers videre Udvikling. I 1844 blev han Student og valgte at studere Medicin, men hans Virketrang var saa stor, at Medicinen ikke var nok for ham. Han maatte ved Siden af skrive, tale og kæmpe for sine Ideer og Synspunkter, hvor han kunde komme til det. I 1847 stiftedes »Haandværker-dannelsesforeningen«. Dreier blev straks Medlem og tog særdeles aktivt Del i dens Møder og Diskussioner.

I 1848 besteg Frederik d. 7de Tronen. Han havde som Prins været letsindig og karakterløs, saa Folket kendte ikke hans sande Karakter, omend man nok vidste, at han var godhjertet. Faderen, Kristian den Ottende, havde i sine unge Dage vist ikke ringe Sympati for de liberale Bevægelser, men hans Regeringstid havde for Fremskridtsvennerne ikke svaret til Forventningerne. Baade med Hensyn til de nationale Stridigheder i Slesvig og med Hensyn til Spørgsmaalet om en fri Forfatning bragte Udviklingen

i 1840-erne kun Skuffelser, og man forstod ved hans Død, at det drev hen imod en Krig. Det var de slesvig-holstenske Junkere, som indtog en truende Holdning. Dreier var dybt bekymret over denne Udvikling. Han forstod, at Krigen ikke var Folkets Ønske, og at den vilde betyde en yderligere Standsning for det Fremskridt, som han arbejdede for.

Interesseret som han var i Dagens og Tidens brændende Spørgsmaal, maatte han vove sig frem for Offentligheden, og i Slutningen af 1848 udkom hans to første litterære Forsøg: »*Folkenes Fremtid af en Fritænker*« og »*Fremtidens Folkeopdragelse*« *af en Socialist.*«

Nogen videre Opmærksomhed vakte Skrifterne imidlertid ikke, dertil var der alt for mange andre og store Begivenheder paa Tapetet, og Dreier selv var langt fra tilfreds med dem, selv om han f. Eks. i »Fremtidens Folkeopdragelse« udvikler forbavsende moderne Synspunkter paa Omraader som Boligspørgsmaal, Børneopdragelse og andre vigtige Samfundsopgaver. Han taler om Kollektivhuse, om Børnehaver og Vuggestuer, om Foranstaltninger for arbejdende Mødre med Smaabørn med samme Selvfølgelighed, som kommer til Orde hos vore Dages Talere om disse stadigt lige aktuelle Emner!

Nogen større Afsætning fandt Dreiers Skrifter ikke, men adskillige havde dog læst dem med Opmærksomhed, og Skrifterne skaffede ham Forbindelse med Folk, der var enige i hans Synspunkter og følte sig tiltrukne af den Begejstring og umiskendelige Dygtighed og Indsigt i sit Emne, han lagde for Dagen. Det daarlige Resultat gjorde Dreier mismodig og afholdt ham i længere Tid fra at skrive. Men saa meget desto ivrigere virkede han i Stedet for sin Sag og sine Ideer ved at deltage i Diskussionerne og Foredragene i »Haandværkerforeningerne« og

ved aldrig at lade nogen Lejlighed gaa fra sig til at agitere privat.

*

Det er klart, at Dreier med sine Egenskaber efterhaanden maatte blive Midtpunktet i en Kreds af Unge, som paa enhver Maade fulgte med i og tog Del i Tidens Rørelser. Der var paa ingen Maade Tale om en Forening, men blot en Kreds, der fylkede sig om Dreier i de Aar, han var Alumne paa Valkendorfs Kolegium, nogle Unge, som mødtes paa Dreiers Værelse om Aftenen og i Taager af Tobaksrøg drøftede deres egen Tid og det, de mente, den bragte dem, drøftede de Krav, som de stillede til Tiden og diskuterede, om den honorerede dem.

Hvem var disse Unge? Intellektuelle, som Dreier selv. Juristen Rudolf Varberg, Lægen Carl Kock, som døde allerede i 1851. En anden ung Læge Ohlsen-Bagge, som døde et Par Maaneder efter Dreier i Juli 1853, til stor Sorg for Kammeraterne, der blot en Maaned i Forvejen havde glædet sig over, at han havde bestaaet sin Eksamen med Udmærkelse. Og der var nogle enkelte andre. De saa op til Dreier, beundrede ham for hans klare Tankegang og højagtede ham for hans aabne og ærlige Væsen.

I Juni 1850 blev Dreier Underlæge ved Lazarettet paa Valdemar Slot paa Taasinge. Her befandt han sig godt og blev, indtil han i November samme Aar blev forsat til Haderslev, hvor han opholdt sig, indtil han i Marts 1851 kom tilbage til København.

Just paa denne Tid gik Bølgerne særdeles højt i litterære Kredse i Kongens By. Anledningen var, at den unge Mathilde Fibiger under selveste J. L. Heibergs Beskyttelse havde udsendt et Skrift »Clara Raphael,« hvori hun stærkt og varmt talte for Kvindens Frigørelse. »Clara Raphael« af-

fødte en sand Strøm af »Emancipationslitteratur« med vægtige Bidrag af bl. a. Fanny Bretteville (Sibylle) og Pauline Worm (Pauline).

Det var imidlertid nærmest en Tilfældighed, at Dreier kom til at deltage i den standende Diskussion. Herom fortæller hans gode Ven og Biograf, Juristen Rudolf Varberg:

»I de Dage søgte jeg netop en Forlægger til en lille Bog, jeg vilde udgive; en Boghandler jeg desangaaende henvendte mig til, opfordrede mig til at skrive en Piece i den saa efterspurgte Emancipationslitteratur. Jeg var ikke til Sinds at lave Brochurer paa Bestilling, men fortalte Sagen som en Curiositet til Dreier, og straks slog det ham, at her kunde man maaske faa Lejlighed til at udbrede nogle radikale Ideer. Fra tidligere Tid havde han liggende en Kritik af Familien og en Skizze af dens historiske Udvikling og fremtidige Stilling, denne tog han frem og omarbejdede tildels, og da dette ikke qvalificerede til det behørige lokkende Titelblad, skrev han meget hurtig en Kritik af »Clara Raphael« samt af Sibylles og Paulines Piecer og udsendte dette under Titel af:

»Blik paa det verdenshistoriske Værk »Clara Raphael« og den derved fremkaldte Damelitteratur efter en høj Beskytterindes Ordre af Peter Vandal, akademisk og Verdensborger.««

Hvad gjorde nu Dreier i dette Skrift? Med den Grundighed, der var hans fornemste Egenskab tog han Problemerne under haandfast Behandling og levnede ikke den gode Dame megen Ære. Han kan ikke uden videre gaa ind for, at der er nogen synderlig Forskel paa Mandens og Kvindens Frihed. — »Den ringe Forskjel« — skriver han, »der er mellem Mandens og Kvindens Grad af Frihed er noget Forsvindende imod Ligheden i den Trældom,

hvori deres fælles Fordomme holder dem i den store sociale Trædemølle.«

Fra sin Kritik af »Clara Raphael« gaar Dreier derefter over til det, som var det egentlige Formaal med hans Deltagelse i Diskussionen: at slaa et Slag for sine radikale Synspunkter, og han slutter med at sige, at »det er paa den *reformerede Fremadskriden* hele Eftertrykket falder, det er ved den, at vi skulde vise vor Styrke og søge vor Lykke.«

Dreiers Skrift bliver anmeldt i »Kjøbenhavnsposten«, i Goldschmidts Blad »Nord og Syd« og i »Flyveposten«, de to sidste Steder faar det en højst ublid Medfart. Den 21. Maj 1851 tager Dreier til Genmæle i »Fædrelandet« med et Svar, som vinder Offentlighedens udelte Bifald, og det udarter til en ret voldsom Bladpolemik.

Imidlertid blev Dreier nu angrebet af Koldbrand, og Sygdommen afholdt ham i lang Tid fra at skrive.

Da han igen blev rask, tog han fat paa Studierne, men det laa i ham, at han *maatte* skrive, og end ikke nogle Oversættelser, som han foretog af den tyske Kemiker Justus v. Liebigs kemiske Breve, og som fremkom i »Kjøbenhavnsposten« 12. Okt.—2. Nov. 1852, tilfredsstillede hans Skrivelyst; hans utrolige Flid krævede endnu større Udløsning.

*

Paa dette Tidspunkt sker det, at den Strid, der længe har ulmet mellem Dreier og Goldschmidt, bryder ud i lys Lue. Allerede i Dreiers Omtale af Sibylles Pjece mærker man, at Dreier har et godt Øje til Goldschmidt. Han kan ikke goutere Goldschmidts journalistiske Virksomhed, som Sibylle nærer stor Beundring for. — »Goldschmidts Færdighed i Journalistik og æsthetiskkritiske Stiil skal

ingenlunde benægtes, men det er Noget, der ikke har meget med Livsanskuelse og Tendens at gøre. Som bekjendt kan der »skrives smukt« om det usleste Emne, hvilket er en daarlig Anbefaling for den hele »Skriven smukt«!

Det er unægtelig en ordentlig Salut, men den egentlige Grund til, at Striden for Alvor bryder løs, er vel nok, at Dreier efterhaanden har set sig gal paa Goldschmidt, fordi denne har fjernet sig saa langt fra sin Ungdoms Idealer. Dreier selv kendte jo ikke til at gaa paa Akkord, og det har uden Tvivl været ham en bitter Skuffelse, at den Mand, der tidligere udgav det respektløse »Corsaren«, nu ikke holdt sig for god til at lefle for det hele københavnske Borgerskab. Dreier kunde med sin bedste Vilje ikke se roligt paa, hvorledes Goldschmidt daglig i »Nord og Syd« gjorde de ihærdigste Forsøg paa at bryde med den Fortid, da han havde været en af Frisindets djærveste Talsmænd. Han *maatte* protestere saa kraftigt, det var ham muligt og gjorde det ved at udsende et Skrift:

»*M. A. Goldschmidt, et Litteraturbillede af Frederik Dreier, medicinsk Student. Med et Anhang om Hr. E. Meyer og Dyrene.*« I dette Skrift gør han for Alvor op med Goldschmidt og den af ham skabte litterære Dannelse. Det bliver til Proces, og Dreier idømmes en Mulkt paa 10 Rigsdaler.

Men nu hænder det for Dreier rent utrolige: hans Arbejde vækker saa stor Opmærksomhed — ikke mindst fordi det er noget uhørt, at Goldschmidt, der af alle betragtes som toneangivende indenfor Datidens Aandsliv, saaledes maa staa for Skud, at Dreier endog faar et lille Overskud paa Foretagendet. Denne Opmuntring bliver ham en Tilskyndelse til at realisere en længe næret Plan om at udsende et Ugeskrift med radikal Tendens. Kort

efter udkommer saa det første Nummer af »*Samfundets Reform, et Ugeskrift udgivet af Frederik Dreier.*«

Dreier ser det som sin Opgave i sit Blad at kritisere de herskende sociale Forhold, at paavise Mangler, men ogsaa at anvise Veje til Forbedringer, altsaa at øve en positiv Kritik.

Udgivelsen af Ugeskriftet betød, at Dreier maatte trække yderligere Veksler paa sin Arbejdskraft. Dels skulde han nu skrive omkring et Ark om Ugen, dels skulde han ogsaa studere. Han reducerede derfor sin Søvn til det mindst mulige, ligesom han afslog at deltage i nogen Form for Selskabelighed. Thi han nøjedes ikke blot med at arbejde paa sit Ugeskrift, men var tillige virksom med Foredrag og i Diskussioner, samtidig med, at han havde i Tankerne at udgive en Række »Reformskrifter«, hvoraf han imidlertid kun naaede at udsende et: »*Aandetroen og den frie Tænkning.*«

Dette er Dreiers sidste Bog. I Slutningen af Bogens Indledning sammenfatter han sin Mening i disse Ord: »Den frie Videnskabs Mænd og Arbejdere skulde i Forening udføre Stormen mod den gamle Slendrian, da er Sejren os vis, da skal den synke i Grus, og et herligt frit Liv rejse sig i dens Sted.«

Dreier var stedse virksom og utrættelig for sine Ideer. Det var hans Plan i Stedet for den bestaaende Arbejderforening at stifte et »Reformselskab«, hvortil desuden skulde knyttes en Forening for Anskaffelse af billige Livsfornødenheder. Reformselskabet var saa godt som en Kendsgerning, da Dreier blev angrebet af en Kirtelsygdom, der tog saa voldsom fat, at han til sidst maatte lade sig indlægge paa Hospitalet.

Efter dette Hospitalsophold var han ofte syg, og bedre blev det ikke, da han i Foraaret 1853 med Voldsomhed

kastede sig over Studierne og indstillede sig til Eksamens første Del. Den 9. Maj 1853 om Aftenen dør Dreier efter Sigende af Apopleksi. Denne Dødsaarsag gaar gennem en Del af Pressen, men Sandheden er, at Sorgen over en Kvindes Utroskab driver ham til Selvmord i Barndomshjemmet i Brolæggerstræde.

Faa Dage efter Dreiers Død giver hans gode Ven, Juristen Rudolf Varberg i »Fædrelandet« en Skildring af Vennen og Mennesket Frederik Dreier. Varberg slutter sin Levnedstegning saaledes:

»Saadan var han, som saadan kjendte og elskede vi ham, men det var kun kort, han kunde virke. Han lever nu i det meget, han har udrettet og i sine Venners Erindring. Trods al Modgang, al Sorg har han dog ført et i høieste Forstand lykkeligt Liv. Han var aldeles opfyldt af et ophøjet Formaal og idelig virksom, ogsaa ofte heldig i dets Tjeneste; ligeoverfor en saadan Tilfredsstillelse træder det daglige Livs mangfoldige Modgang og idelige Bekymring tilbage. Han behøver derfor heller ikke vor Tak for det, han har villet og virket, thi Virksomheden bærer Takken i sig selv, men som den strænge, usminkede Sandhed skal det vidnes høit ved hans Grav: *Han var et udmærket begavet Menneske og en ægte nobel Character.*«

— — —

Dreiers Indsats og Betydning for Arbejderbevægelsen ligger mindre i Vurderingen af hans Forfatterskab end i den Omstændighed, at han stedse kæmpede paa Linie med Arbejderne. Det er hævet over enhver Tvivl, at havde han ikke været begavet med et skrivende Talent, vilde han have fundet andre Udtryksformer, og hans Tanker vilde have været de samme. Nu *kunde* han skrive, og det var rimeligt og naturligt, at det blev hans bedste Vaaben i den

Kamp, han kæmpede. Men Hovedsagen var, at han kendte Arbejdernes Kaar, forstod deres Kamp, tolkede deres Krav og stillede sig solidarisk med dem, saaledes at hele hans korte, men virksomme Liv var viet Kampen mod Uret og Undertrykkelse, en Kamp, der stod Gnv og Gnister af. Heri har vi ogsaa Forklaringen paa, at Dreier — skønt runden af et andet Milieu — kan indtage sin særlige Plads i Rækken af Arbejderbevægelsens førende Skikkelser.

Litteratur:
C. E. Jensen og F. J. Borbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede.
Frederik Bajer: Klara Raphael-Perioden.
Kristian Arentzen: Fra yngre og ældre Dage.
Carl Dumreicher: Omkring Frederik Dreier.

DANMARK MELLEM STORMAGTERNE

Af Lærer *Karl Rasmussen.*

For 40 Aar siden hed Europas mest omtalte Mand ikke Adolf, men Wilhelm. Tysker var han, preussisk Konge og tysk Kejser, og som Fører følte han sig: »jeg fører jer herlige Tider i Møde,« sagde han i en af sine Taler. Den Dag, da han følte sig mest sikker paa de herlige Tider, var vel 24. Juli 1905, da han ved Björkö i den finske Skærgaard mødtes med sin Ven Kejser Nikolaj af Rusland. »Saaledes er der ved Björkö, takket være Guds Naade, sket en Vending i Europas Historie,« skrev han Dagen efter til sin Rigskansler Bernhard v. Bülow.

Det Værktøj, hvormed Kejseren vilde hidføre den omtalte Vending, var et lille blaat Papir, et Stykke af hans personlige Brevpapir, hvorpaa han egenhændig havde skrevet den franske Tekst til et Forbund mellem Tyskland og Rusland. I Dagene før, fortæller han i det før omtalte Brev, havde han forberedt sig til det store Øjeblik ved lange og hede Bønner; han sluttede dog med den »gamle Dessauers« Bøn før Slaget: Herre, vil du ikke hjælpe os, saa lad i det mindste være med at hjælpe vore Fjender! Endnu i sidste Øjeblik, da han lagde det lille blaa Papir paa Skrivebordet i Kejser Nikolajs Kahyt, hvor det laa mellem bare Familjebilleder fra København og Fredensborg, opsendte han en kort, inderlig »Stoss-

gebet«, og saa tog Nikolaj Pennen og skrev under. »Det klare Vand stod mig i Øjnene af Fryd — det rislede mig nok ogsaa ned ad Pande og Ryg — og jeg mindedes Frederik Wilhelm III og Dronning Louise, min Bedstefar og Nikolaj I, de har vel i det Øjeblik været til Stede? Skuet ned har de i hvert Fald, og glædet sig har de alle.«

Den Traktat, der kunde vække saadan et Røre i de Højsaliges Himmel, har kun fire smaa Artikler. Deres Majstæter Kejseren af Tyskland og Kejseren over alle Ruslande, hedder det, er for at bevare Freden i Europa enedes om, at hvis et af deres Riger bliver angrebet af en europæisk Magt, skal den anden komme sin Forbundsfælle til Hjælp med alle sine Kræfter til Lands og til Vands. Ingen af dem maa slutte Fred uden den andens Samtykke. Traktaten skal træde i Kraft, saa snart som der er sluttet Fred mellem Rusland og Japan. Naar denne Traktat er traadt i Kraft, skal Kejseren over alle Ruslande underrette Frankrig om den og opfordre det til at slutte sig til den som Allieret.

Hvem den paatænkte Traktat var rettet imod, derom staar der ingenting i Teksten; men det siger sig selv, at et Forbund mellem Tyskland, Rusland og Frankrig kun kunde tage Sigte paa England; det fremgaar da ogsaa tydeligt af de lange Forhandlinger, der var ført mellem Kejseren og hans to Raadgivere, Bülow og Geheimeraad Fritz v. Holstein..

Heller ikke Danmark var nævnt i Traktaten, men det siger ogsaa sig selv, at et tysk-russisk Forbund i høj Grad kom Danmark ved; i de sidste fire Aar havde Danmark flere Gange været paa Tale, naar de to Kejsere talte sammen. I disse Aar mødtes de tit og sendte jævnlig hinanden Breve; Kejser Wilhelm dyrkede det personlige Venskab imellem dem med stor Iver, lidt større,

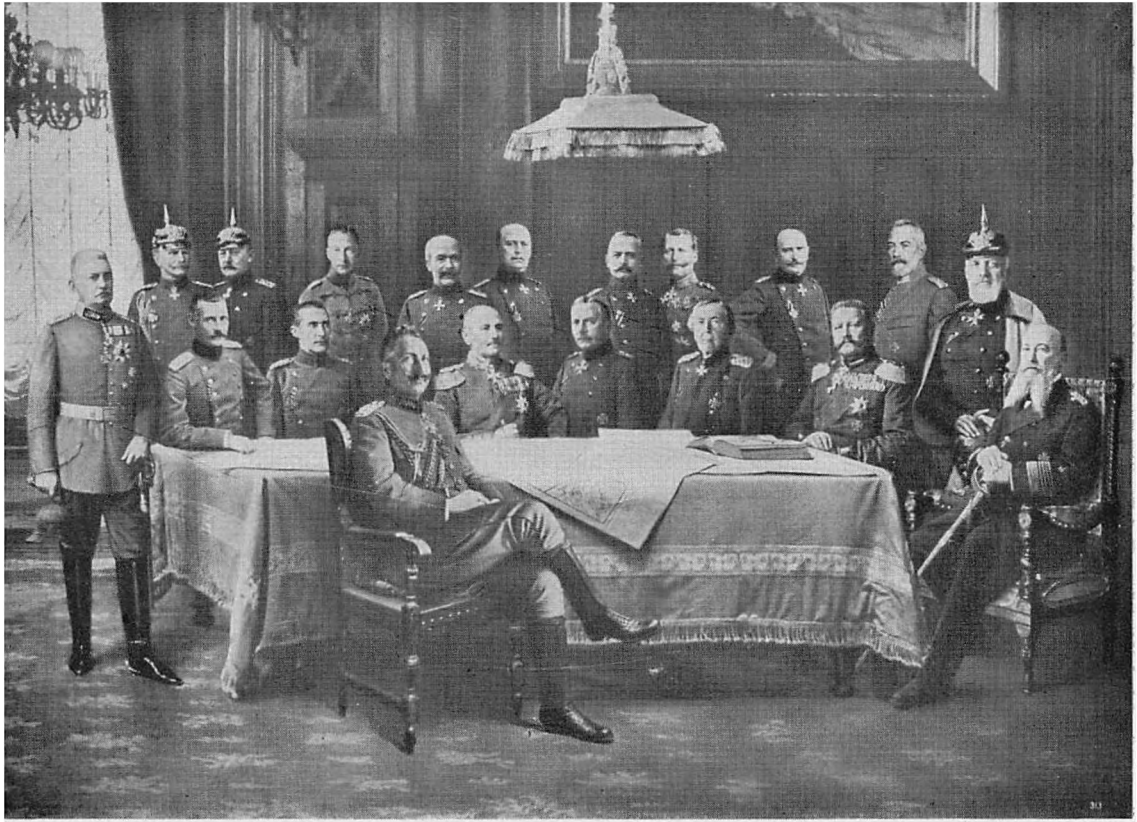

Propagandabillede fra 1914. Wilhelm II ses her omgivet af de øverste Befalingsmænd fra Hær og Flaade.

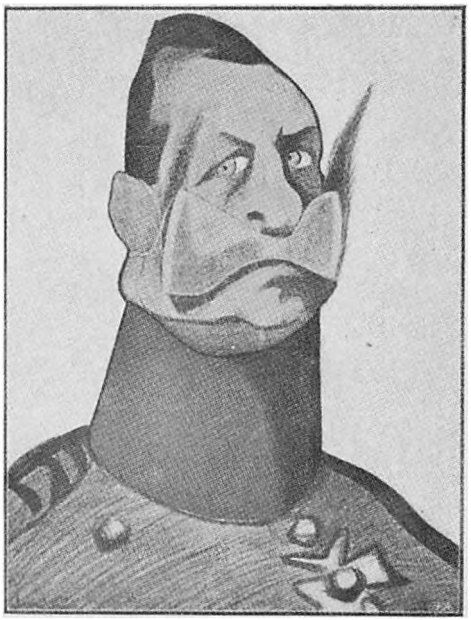

Karrikatur af Wilhelm II.

Wilhelm II omgivet af Kejserinden og den kejserlige Familie.

end Nikolaj syntes om. De to Kejsere kaldte hinanden ved Kælenavn, Willy og Nicki; det er forøvrigt mærkeligt, at de altid skrev til hinanden og talte med hinanden paa Engelsk; det Sprog havde de lært af deres Barnepiger.

En særlig indholdsrig Samtale førte de to Venner 5. Nvbr. 1903, da de mødtes i Wiesbaden; desværre maa det siges, at Referatet af Samtalen er lidt usikkert. Bülow har ganske vist skrevet det; men da det blev forelagt Kejser Wilhelm, var han ikke tilfreds; han strøg en Del af det og føjede en Mængde til, og det, der drejer sig om Danmark, staar i hans Tilføjelser. De sidste Ord i det lange Skriftstykke lyder: »Iøvrigt erklærede Hs. Majestæt den russiske Kejser, at »i alle store Spørgsmaal i Udenrigspolitik saavel som Indenrigspolitik er vi helt enige, og jeg har nøjagtig den samme Mening som du.« Saadan havde næsten alle det, der kom til at tale med Wilhelm II; han lod simpelthen ikke de andre komme til at sige imod.

Saa meget synes dog at være sikkert, at begge de to Kejsere havde talt med Prins Hans, Christian IX's Broder, der »altid gik rundt om talte om«, at Danmark burde erklæres neutralt, ligesom Belgien og Svejts var det, og Wilhelm II havde saa sagt til Prinsen, at »det var kun muligt, hvis Danmark ogsaa militært var i Stand til at tiltvinge sig Respektering af Neutraliteten imod enhver Stormagt, ogsaa England. Men det var der ingen Garanti for — som Kejser Nikolaj vidste. Hvis altsaa en Stormagt, der havde Strid med Rusland, vilde ind i Østersøen, saa kunde det lille Danmark ikke spærre Adgangen, Neutraliteten blev krænket, Sund og Bælter forcerede, Libau og Kronstadt truet.«

Dertil skal Nikolaj have svaret: »Ja, det har Nelson gjort for 100 Aar siden, og Englænderne — eller Amerikanerne — skal nok gøre det igen. Hvis Danskerne ikke

kan beskytte deres Farvande — og det kan de ikke — saa maa de give os to, som er i Fare ved denne Tingenes Tilstand, Fuldmagt til at gøre det for dem, saa vi kan hindre enhver Fjende i at komme ind i Bælterne og Sundet, idet vi støtter os paa de danske Forter og København som Operationsbasis, i Stedet for at vente, til Angriberen har taget København og alle Indsejlinger.«

Detteher var unægtelig noget andet end det, som Prins Hans og forøvrigt adskillige Danskere kunde have tænkt sig. Det betød jo, at Danmark netop ikke skulde være neutralt, men tværtimod tage Stødet af for Tyskland og Rusland, ganske som i 1801, da Nelson angreb København. Bülow var da ogsaa klar over, at Danskerne sikkert ikke kunde være glade ved de Udsigter, der nu blev aabnet dem. »En saadan Besættelse ses ikke gerne af den Part, der skal besættes, paa Grund af forskellige Eksempler, der viser, at en midlertidig Besættelse kan gaa over til at blive vedvarende..« En fælles Optræden af to Stormagter kunde, mente han, faa Danskere til at mindes den fælles Optræden af Tyskland—Østrig i 1864; men det lod sig næppe undgaa, at de begge maatte være med; ingen af dem vilde lade den anden være ene om det. Forøvrigt havde Kejseren selv sagt, at der foreløbig ingenting skulde ske; men det laa nu ikke for ham at lade noget gaa stille af. Allerede i Marts 1903, inden han drog paa Besøg til København, havde han drøftet den danske Neutralitet med den russiske Gesandt Grev Osten og foreslaaet en Forening af de nordiske Riger, Danmark, Sverige, Norge, Rnsland og Tyskland, til Forsvar for Østersøen, hvortil Grev Osten havde givet det diplomatiske Svar, at »det var en god Ide, men vanskelig at arrangere«. Og da Christian IX skulde gengælde Besøget i Potsdam, kunde Kejser Wilhelm ikke tie længer; han telegraferede til

Nikolaj, om han skulde tale med Kongen om det, de havde drøftet sidst, og Nikolaj svarede, at det syntes han, han skulde.

Der er da heller ingen Tvivl om, at da Kongen 17. Dcbr. kørte fra Berlin til Potsdam, kom Kejseren ind i hans Kupé og forlangte at være ene med ham. Kongen var 85, saa et Besøg hos den urolige Kejser var anstrengende nok; men det maa have blevet en hel Del værre, da Kejseren fortalte ham, at der kunde ventes en Krig mellem Rusland og Japan, og saa vilde sikkert England gaa løs paa Rusland, som Tyskland vilde støtte. Det Sted, hvor et engelsk Angreb lettest kunde standses, var i de danske Farvande, og dem vilde den tyske Flaade afspærre, mens Tyskland »til Gengæld« forlangte, at Danmark erklærede sig neutralt og efter Evne gjorde sig rede til at forsvare sin Neutralitet.

Efter hvad Kejser Wilhelm telegraferede til den russiske Kejser, skal Kongen have været meget glad ved, at de to Kejsere vilde »garantere Danmarks Neutralitet«; han sagde, at det havde lettet en Sten fra hans Hjerte. Disse Ord er dog nok Kejserens egen Opfattelse af, hvordan den gamle Konge burde have følt det. Og hvis Kongen virkelig er gaaet ind paa, at alt dette skulde holdes hemmeligt for hans Ministre og navnlig for Rigsdagen og ordnes ved en skriftlig Overenskomst mellem »de tre Suveræner«, Wilhelm, Nikolaj og ham selv — saa har han i hvert Fald ikke ment det; da han for sit Helbreds Skyld maatte blive i Tyskland en Tid, lod han sin Adjudant underrette Udenrigsminister Deuntzer om den farlige Samtale.

Ifølge Kongens Referat havde ogsaa Rigskansler Bülow udtalt sig om Sagen ganske paa samme Maade som Kejseren; Bülow selv siger derimod, at Kongen talte livligt

med ham om forskellige Ting, men aabenbart med Vilje undlod at komme ind paa Neutralitetstanken, hvoraf de tyske Statsmænd sluttede, at han vilde faa vanskeligt ved at gennemføre den i den Form, som Tyskerne havde givet den, overfor Modstanden i sit eget Folk. »Det danske Folk har desværre demokratiske Sædvaner.« Det er Holstein, som skriver disse vise Ord 20. Dcbr. 1903, og Grunden til, at han skriver dem, er den, at Kejser Nikolaj har bedt om, at Bülow vilde udarbejde og tilstille ham et Udkast til et »Neutralitetsprojekt«, som kunde forelægges Rusland og Danmark. Dette, skriver Holstein, kan de tyske Statsmænd ikke indlade sig paa; han stolede ikke paa Russerne; hvis de fik saadan et Papir, saa kunde de let falde paa at forevise det i London og derved vende Englændernes Vrede mod Tyskland. Den eneste Mulighed for, at Tyskland kunde indlade sig paa Forhandlinger af denne Art, var den, at det kom til at se ud, som om Initiativet laa hos Danmark; det maatte »friseres« som et dansk Projekt.

Kejser Wilhelm var meget misfornøjet med sine Raadgiveres Forsigtighed; han hævdede, at det danske Neutralitetsspørgsmaal maatte drives frem med al Kraft netop nu, da det kunde se ud, som om det mest var i Ruslands Interesse. »I Virkeligheden er det fra militært Standpunkt set et Livsspørgsmaal for os. Det fordobler vor Kraft i Krigen, hvis vi kan støtte os paa Danmark.« At Russerne skulde fortælle det i England, saa han ingen Grund til at frygte, og skete det, var det ikke saa slemt; den engelske Konge maatte jo ligefrem være taknemlig for, at de to Kejsere vilde beskytte hans kære gamle Svigerfar mod alle Ulemper.

Den sidste Bemærkning har Kejseren vel ment som en Vittighed; hans Ministre skulde i hvert Fald nok lade

være at tage den i Alvor; de var næsten sikre paa, at alvorlige tyske Planer mod Danmark kunde faa England og Rusland til at gaa sammen. De fandt sig i, at Kejseren skrev til Kong Christian og spurgte, om han havde overvejet Spørgsmaalet; men da Kongens Svar gik ud paa, at hvis der kom Krig, vilde hans Regering indkalde Folk til Søforterne o. s. v., saa var det aabenbart, at den gamle Konge ikke vilde »tage Initiativet« til en tysk-russisk Besættelse af hans Land, og at han ikke vilde sætte sit Navn paa et Papir, der kunde bruges til at »frisere« Besættelsen som et dansk Projekt. De tyske Diplomater blev ved at forsikre Kejseren, at Kong Christian ikke gjorde noget uden sine Ministre, og at der altsaa var Fare for, at Hemmeligheden blev røbet til England, hvis Kongen fik for meget at vide; navnlig bad de indtrængende Kejseren om at tie stille, da han sidst i Juli 1905, paa Hjemrejsen fra Björkö, aflagde Besøg i København, og denne Gang rettede Wilhelm II sig efter dem; hans Triumf ved Björkö havde sat ham i straalende Humør, og desuden var det jo ret ligegyldigt, hvad Danskerne mente, naar han var enig med Kejser Nikolaj.

Forøvrigt skriver Kejser Wilhelm, at »fornuftige Folk i København, bl. a. Grev Raben, Udenrigsministeren« af sig selv var ved at komme til den Overbevisning, at Danmark under en Krig heller maatte gaa med Rusland og Tyskland ,som vilde garantere, at dets Landomraade blev uformindsket og dets fremtidige Uafhængighed respekteret.

Det store Spørgsmaal for de tyske Statsmænd var ellers det, hvordan den franske Regering vilde stille sig, naar den blev underrettet om Björkötraktaten og blev opfordret til at lade Frankrig indgaa Forbund med Rusland og Tyskland. Med Rusland havde Frankrig haft et Forsvars-

forbund i mange Aar, og 1904 var der ingaaet en saakaldt »Entente« mellem Frankrig og England. I 1905 var saa Tyskland gaaet i Vejen for Frankrig; Kejser Wilhelm var gaaet i Land i Tanger og havde her omtalt Sultanen af Marokko som en uafhængig Hersker. Frankrig var paa Vej til at oprette et fransk Overherredømme over Marokko, og Tysklands Forlangende, at det skulde respektere Marokkos Uafhængighed, truede med at føre til Krig. Men efter at den franske Udenrigsminister Delcassé, der havde sluttet Ententen med England, var blevet tvunget til at gaa af, naaedes der til Enighed om, at der skulde sammenkaldes en Konference af Sendemænd fra de Magter, der havde Interesser i Marokko. Det var ikke Tyskernes Mening at sikre Sultanens Uafhængighed, og de vilde heller ikke havde Landet selv; 31. Juli skriver Bülow: »Vi maa holde den Mulighed aaben, at vi i det Øjeblik, da Frankrig slutter sig til den tysk-russiske Forstaaelse, kan lade det have fri Bane i Marokko. En bedre Anvendelse kunde Marokko ikke finde, og det vilde være langt den bedste Afslutning paa vor Marokkokampagne.« Derfor skulde de snarere lade Marokkospørgsmaalet »forsumpe« end drive paa med det, skriver han, og Holstein er inde paa det samme; da der jo staar i Björkötraktaten, at den først træder i Kraft efter Fredsslutningen med Japan, skriver han 26. Juli: »Altsaa Fredsslutning saa hurtig som mulig, og Marokkokonference saa langsom som mulig. Om Efteraaret har Tanger et henrivende Klima.« Konferencen kom forøvrigt ikke til at samles i Tanger, men i Algeciras.

De tyske Statsmænd kunde, sagt om Frankrig, som Churchill i 1943 sagde om Italien: Vi vil behandle dette stædige Æsel med en Gulerod forfra og en Stok bagfra, til vi faar det i Gang. Marokko skulde være Lokkemaden.

Men lige ved Siden af møder vi Overvejelser, der tyder paa, at Tyskerne helst vilde ordne det med Stokken alene, at de med andre Ord absolut vilde have Krig med Frankrig. 30.. Juli har Kejseren talt om Stillingen med Helmuth v. Moltke, der til Vinter skulde træde til som Generalstabschef; de var enige om, at det betød meget for Krigen mod England, at Danmark straks blev besat og Bælterne spærret, og saa hedder det videre i et Brev til Bülow, der imens var blevet Fyrste: »Hvis England erklærer os Krig eller paa anden Maade begynder Krig mod os, saa maa der fra Deres Højhed straks afgaa to Skrivelser til Brüssel og Paris med Opfordring til inden seks Timer at erklære, om de er for eller imod os. I Belgien maa vi straks rykke ind, ligemeget hvordan Svaret kommer til at lyde. Med Frankrig kommer det an paa, om det vedbliver at være neutralt, hvad jeg ikke regner for ganske udelukket, selv om Sandsynligheden er ringe. Mobiliserer det, saa er det en Krigstrusel mod os til Fordel for England, og saa maa russiske Regimenter marchere med os. Jeg tror, at Udsigten til at røve og plyndre i det skønne Gallien kunde glæde Russerne og lokke dem til at gaa med. Eventuelt kunde det overvejes, om Frankrig kunde lokkes til god Opførsel ved at faa tilbudt en Landudvidelse paa Belgiens Bekostning som Erstatning for Elsass-Lothringen.«

Bülow svarede bl. a.: »Hvad Deres Majestæt siger om Belgien, træffer Sømmet paa Hovedet. Alt kommer an paa, at Belgierne ingenting mærker. Ellers kan de stikke deres mange Penge i Fæstninger mod os og give Franskmændene et Vink, saa de indretter sig paa en saadan Eventualitet.«

Om Frankrig var der ikke Tale i denne Brevveksling, men Dagen efter skriver Holstein til Bülow: »Den Tanke,

som Kejseren og General Moltke har drøftet, og som jeg forstaar saadan, at Frankrig i Tilfælde af et engelsk Angreb paa os kan faa Lov at være neutral, er ikke praktisk. Vi har tit talt om det, og jeg holder Deres Mening for den eneste rigtige.« Det lyder mærkeligt, at det ikke skulde være praktisk at lade Frankrig holde sig udenfor Krigen, hvis det vilde; men de ledende Tyskere var fyldt af den Tanke, at de manglede et virksomt Vaaben mod England. Den tyske Flaade var i 1905 ikke nær saa stærk, som den blev til 1914, og da var den dog ikke stærk nok. Undervandsbaade var knap nok opfunden; Tyskland fik den første 1907. Flyvemaskiner regnede Sagkundskaben for ingenting; paa den saakaldte Fredskonference i Haag blev der sagt mange Vittigheder om den »eksplosive Kommission«, der gav sig af med at drøfte »Nedkastning af Sprængstoffer fra Luftskibe og andet lignende Vaas«. Derfor gik de tyske militære Planer ud paa at rykke ind i Frankrig, naa frem til Kanalen og blive der, til Englænderne var til at snakke med, og altsaa var det ikke praktisk, hvis Frankrig fik Lov at være neutralt. Det var Holstein, som havde formet det Udtryk, at Frankrig skulde være »Gidsel« for Englands Opførsel; han var saa uforsigtig at lade denne »Gidselteori« komme frem i et Blad, hvad der gjorde det lettere for den franske Krigsminister at faa sine militære Bevillinger vedtaget.

De faa Tyskere, der vidste om den ny Traktat, havde altsaa meget store Tanker om, hvad den kunde betyde, og saa blev den en forfærdelig Skuffelse; netop da Freden med Japan var sluttet og Traktaten altsaa skulde træde i Kraft, kom der et Brev fra »Nicky« til hans »Dearest Willy«, hvoraf det fremgik, at Nikolaj under Samtalen ved Björkö havde glemt den Traktat fra hans Faders Tid, hvori Rusland forpligtede sig til at støtte Frankrig,

hvis det blev angrebet. Ved den ny Traktat havde Rusland forpligtet sig til at hjælpe Tyskland, hvis det blev angrebet af en europæisk Magt, altsaa ogsaa hvis denne Magt var Frankrig; for at komme ud over denne Modsigelse foreslog Nikolaj i sit næste Brev en Tilføjelse til Traktaten, der sagde, at Rusland ikke var forpligtet til at støtte Tyskland, hvis det kom i Krig med Frankrig. »This makes the whole affair clear,« skriver Nikolaj, og Wilhelm indrømmer besk: yes very!

Det *var* klart, at de russiske Ministre dikterede Kejser Nikolajs »Privatbreve«, og de turde ikke finde sig i, at Tyskland slog Frankrig ud, saa Rusland bagefter var den eneste Stormagt paa Fastlandet, der stod imod de tre forbundne Stater Tyskland—Østrig—Italien.

Nu maatte den tyske Generalstab gøre sig klart, at hvis den fik Krig, blev det paa to Fronter, og derfor lod dens Chef Alfred v. Schlieffen lige før sin Afgang udarbejde den Plan, der blev en Art hellig Skrift for det tyske Militær; den gik ud paa, at Tyskland skulde føre Krigen mod Øst med den mindst mulige Styrke, som ren Forsvarskrig, i værste Fald med Tilbagetog, mens næsten hele Tysklands Hærmagt gennem Belgien og Holland trængte ind i Nordfrankrig for at tvinge den franske Hær over mod Grænsen til Svejts og de franske Grænseforter mod Tyskland, omringe den, knuse den og ende Felttoget i Vest paa tre Uger.

Da Björkö-Traktaten faldt under Bordet, var der heller ikke længer Mulighed for, at Tyskland og Rusland kunde enes om at besætte Danmark. Ogsaa her maatte Tyskland hjælpe sig selv, og i Aarene 1906—07 kom det til en Række Samtaler mellem den tyske Generalstabschef Moltke, som sagde, at han havde talt om alt med Kejseren og Bülow, og den danske Kaptajn Lütken, der havde

Fuldmagt fra Førsteminister J. C. Christensen. Af disse Samtaler fremgik det, at efter Tyskernes Mening var Danmark forpligtet til at spærre Storebælt for deres Fjender, og at det i det hele var umuligt for os at blive neutrale under et Sammenstød mellem Tyskland og England. »Han vilde rent ud sige os, at nogen Erklæring om at ville respektere vor Neutralitet vilde Tyskerne ikke give, fordi det ikke i mindste Maade vilde falde dem ind at respektere den. Saasnart de ansaa Krig med England for sikker, vilde de stille os et Ultimatum — Ven eller Fjende — en Mellemting kunde de ikke taale. Under en Krig med England var det en Livssag for dem at spærre Storebælt, og dertil behøvede de det danske Territorium, og de agtede at benytte det; men dermed var vor Drømmeneutralitet brudt, og vi stod overfor Valget. Vi kunde gaa med England eller med Tyskland; noget tredie gaves ikke.«

Moltke mente, at den tyske og den danske Generalstab straks burde begynde et Samarbejde for at finde ud af, hvordan Sjælland bedst kunde forsvares, men den tyske Hjælp, han stillede i Udsigt, var ikke meget værd; der var ikke Tale om at sende de tyske Slagskibe gennem Storebælt til Forsvar for København; de kunde nemlig ikke gaa gennem den sydlige Del af Øresund og kunde altsaa risikere at blive klemt inde i Nordenden. De smaa tyske Kystforsvarsskibe, han talte om, kunde ikke hindre Englænderne i at bombardere København; men de tyske Tropper, som han meget gerne vilde sende til Sjælland, kunde hindre Danskerne i at overgive sig, naar Byen blev bombarderet. Danmark kom altsaa til at tage Stødet af for Østersøens Stormagt, ganske som i 1801 og 1807. Han talte meget om, at der skulde staa danske Tropper i Jylland for at afværge en engelsk Landgang ved Esbjerg og

Limfjorden; men det, der betød noget for ham, var aabenbart Spærringen af Storebælt og Forsvaret af Sjælland, som Tyskerne altsaa vilde hjælpe os med; han mente, at Danskerne skulde bygge stærkere Søforter ved København; men da han ogsaa mente, at Krigen kom snart, var der jo ikke megen Mulighed for at naa det. Men i hvert Fald, sagde Moltke, maatte vi paa Forhaand vide, hvad vi vilde gøre; ellers gik det os »rent rav ruskende galt«. Det sagde han paa Dansk; han var Søn af en kgl. dansk Embedsmand, og hans Frue var dansk, en Grevinde Eliza Moltke-Huitfeldt.

I Kaptajn Lütkens Fuldmagt stod der, at en Militærkonvention var man i Danmark meget betænkelig ved, fordi Københavns Søbefæstning var for svag til at afværge et Angreb af en fælles dansk-tysk Modstander, og en Militærkonvention udelukkende var i Tysklands Interesse og udsatte Danmark for stor Fare. »Noget saadan bør Landet ikke udsætte sig for, medmindre det faar væsentlige Fordele til Gengæld.« Men disse »væsentlige Fordele«, Nordslesvigs Afstaaelse til Danmark, var der slet ikke Tale om i den tyske Regering; Moltke sagde, at den maaske var en Mulighed efter en Krig, hvori Danmark havde staaet paa tysk Side. Noget særlig fristende var der altsaa ikke ved det tyske Tilbud, og nogen Aftale blev der ikke truffet; men Lütken afgav den Erklæring, at »saavel Minister Christensen som Hs. Majestæt Kongen efter modent Overlæg havde fastslaaet, at Danmark — i Tilfælde af den omtalte Krig — ubetinget vilde stille sig paa Tysklands Side. En Aftale i Form af en Militærkonvention var for Tiden ikke mulig, men den kunde tages under Overvejelse, saa snart Københavns Fæstning paa Søsiden var færdig.«

Det farligste ved denne Udtalelse var det, at den, hvis

det var kommet til en tysk Besættelse af Sjælland, kunde være brugt til at »frisere« den som et »dansk Projekt«; foreløbig var der den Ulempe ved Forhandlingerne, at de ganske vist blev hemmeligholdt for Rigsdagen og de fleste af Regeringens Medlemmer, men ikke var helt skjult for den franske Gesandt Crozier. Skylden laa vistnok hos Udenrigsminister, Grev Raben, som var meget uforsigtig med sin Mund og unødvendig grov overfor Franskmanden, der som andre Stormagtsgesandter i smaa Lande var en irritabel Herre; i hvert Fald skrev Crozier ustandselig til sin Regering, at der *var* sluttet en dansk-tysk Militærkonvention. Hans Indberetninger blev selvfølgelig sendt videre til London, og forøvrigt kom den engelske Gesandt, Allan Johnston, efterhaanden til at dele hans Mistro. Den engelske Statssekretær for udenlandske Forhold, Edward Grey, skriver dog paa en Indberetning: »Jeg tvivler paa, at der er noget om det;« men Understatssekretær Charles Hardinge skriver: »I de sidste Par Aar er de fjendtlige Følelser, som i Danmark blev næret mod Tyskland, svundet stærkt, og den nylig afsluttede Traktat har fjernet de vigtigste Aarsager til Utilfredshed i Danmark. Samtidig har som i Svejts tyske Ideer paa fredelig Vis langsomt gennemtrængt Landet, og det er nu ved gradvis at blive draget indenfor det tyske Omraade. Det er muligt, at der nu er en hemmelig Overenskomst mellem Tyskland og Danmark om de to Landes Holdning overfor hinanden under en Krig; men i hvert Fald er det sandsynligt, at Danmark lidt efter lidt kan opdrages til at tro paa de tyske og de danske Interessers Sammenfald.«

En saadan Opdragelse til tyske Synspunkter saa Englænderne med Bekymring i flere Smaastater, i Danmark, Svejts, Belgien og Holland. Sommetider blev der kælet

for Smaastaterne, sommetider blev de kujoneret af Tyskerne; men Resultatet var, at de tit handlede mod Englands og deres egne Interesser. Saaledes gav Hollænderne sig til at bygge Forter ved Vliessingen, hvor de ikke kunde være til andet end til at spærre Indsejlingen til Antwerpen for den engelske Flaade, hvis den skulde komme Belgien til Hjælp. Charles Hardinge skriver: »Det er naturligvis et Tilfælde af force majeure, Hollænderne vilde handle anderledes, hvis de turde.« Og Grey slutter af med de Ord: »Vi kan ikke blande os i det, for vi kan ikke paatage os at forsvare Holland mod et Landangreb fra Tyskland.« Men at Englænderne havde Grund til deres Bekymring, det ved vi i 1945, efter at det har kostet 15,000 engelske og kanadiske Soldater at erobre Vliessingen.

At Holland sejlede i Tysklands Kølvand, var Englænderne sikre paa til 1911. I det Aar var Krigen meget nær; alle ældre Sønderjyder husker, at de i det Aar blev holdt inde i 14 Dage efter Høstmanøvrerne, fordi Krigen truede; Hollænderne vidste, at der stod fire tyske Armekorps langs deres Grænser, mens de kun kunde stille een Bataillon i den smalle Strimmel Land, som Holland har mellem Tyskland og Belgien. Men Førsteministeren gav en engelsk Officer Tilladelse til at tage ud og forvisse sig om, at Grænsevagterne havde Ordre til at skyde.

Om Svejts som om Danmark gik der Rygter, at Landet havde sluttet en Militærkonvention med Tyskland; Rygterne kom bl. a. fra franske Officerer, som syntes, at de ved Militærmanøvrer blev tilsidesat for tyske og østrigske Gæster; de højere Officerer i Svejts fik nemlig deres Uddannelse i Tyskland og Østrig og var glade for at gense deres gamle Kammerater. En Dag tog Præsidenten sig saa for at tale med den franske Gesandt og sige ham, at der

ikke var Gnist af Sandhed i Rygtet; Folket og Regeringen var imod ethvert Eventyr og skulde nok holde Officererne fra det; hvem der troede andet, maatte være et Fæ, et Fjols, en Idiot. Største Delen af Folket var Smaabønder, som havde Lyst til alt andet end at komme i Krig; de var fanatiske Republikanere, stolte af deres frie Fortid og nænsomme over deres Uafhængighed.

Fra den danske Regering blev der ikke fremsat lignende Udtalelser; Grev Raben var som antydet daarlig nok paa Talefod med Ententens Diplomater. Men en Dag i Maj 1907 sad der to Mænd og talte sammen i Berlin. Den ene var den engelske Marineattaché Kaptajn Philip Dumas, en meget dygtig Marineofficer, som mente om sig selv, at han var den Mand i Verden, der kendte de danske Farvande bedst. Den anden var den senere Udenrigsminister Erik Scavenius, der under Gesandtens Fraværelse ledede det danske Gesandtskab i Berlin. Scavenius forsikrede Kaptajnen, at han kunde give sit Æresord paa, at der *ikke* var noget hemmeligt Forbund mellem Danmark og Tyskland; der var ikke nogen Mand i Danmark, der var stærk nok eller taabelig nok til at lave saadan et Forbund. De danske Diplomater i Berlin havde været nødt til at vide, at Lütken førte Forhandlinger; Gesandten Hegermann-Lindenkrone havde været meget betænkelig ved det, og Tillægsordet »taabelig« dækkede sikkert deres Opfattelse. Dumas paapegede, at Danmark kunde blive tvunget ind i et Forbund, og Scavenius sagde: »Ja, naturligvis ved vi, at Tyskland kan spærre Bælterne, naar det vil, og sandsynligvis er det rede til at gøre det, mens vi ikke kan forhindre, at det sker; men det betyder ikke, at vi vil se paa saadan en Handling med andet end Harme, og hver en Sjæl i Danmark vilde føle det samme.« Den tyske Udenrigsminister Tschirschky havde nylig, sagde Scave-

nius, sagt til ham, at ingen i Tyskland tænkte paa Forbund med Danmark. »Naturligvis tror jeg det ikke, for det bliver tit nok omtalt her; men jeg holder ikke af det, for det viser, at Tyskland føler, at det med eller uden os kan lægge Miner i den snævreste Del af Bæltet og lukke det i Krigstid, og De kan tænke dem, hvad for en ustandselig Kilde til Besvær dette Sørgsmaal er for os, da det stadig dukker op paany.«

Ogsaa i Forholdet mellem Stormagterne dukkede Spørgsmaalet om Indsejlingen til Østersøen stadig op paany; i 1907 var der igen Forhandlinger mellem Rusland og Tyskland; men Franskmændene blev underrettet og lod deres Viden gaa videre til Englænderne. Det drejede sig for Russerne bl. a. om at komme bort fra den Forpligtelse til ikke at befæste Aaland, som de havde paataget sig i 1856; men det kunde ikke ske uden Englands Samtykke, og tilsidst kom den tyske Gesandt Grev Metternich til Grey for at fortælle, at der var paatænkt forskellige Aftaler mellem Magterne ved Østersøen og tillige en Nordsøkonvention. Grey takkede og sagde, at »det var altid bedre at kende Sandheden om saadanne Ting, inden man hørte om dem paa en unøjagtig Maade;« men da der blev antydet, at Danmark kunde være med i Aftalerne, bemærkede han, at Danmark burde holdes udenfor. De meget lange Forhandlinger førte derfor til næsten ingenting, og da den engelske Konge i Juni 1908 besøgte den russiske Kejser i Reval, omtalte Kejser Nikolaj dem overfor den engelske Understatssekretær Hardinge i en spøgende Tone; han kunde ikke se nogen Grund til dem eller nogen Fordel af dem. Saa vidt som han kunde skønne, var Stillingen praktisk talt den samme som forud for Aftalerne; det eneste Resultat var stort Spild af Energi og Kræfter og betydelig Ængstelse mellem Smaastaterne med Hensyn

til Stormagternes Hensigter. De syntes imidlertid at have voldt den tyske Kejser nogen Glæde, og den kunde han godt unde ham. Hardinge vidste, at Kejser Nikolaj i 1905 havde underskrevet Björkötrakten, og han vidste, at der endnu i 1907 havde været forhandlet mellem Tyskland og Rusland om at gøre Østersøen til et »lukket Hav«, hvori kun de Stater, der grænsede til det, kunde komme med Krigsskibe; men nu greb han den Lejlighed, som Kejseren gav ham, og sagde, »at jeg formodede, at det altid blev et Hovedprincip i russisk Politik at holde Sundene mellem Nordsø og Østersø aabne, hvortil Hs. Majestæt med Varme erklærede, at det var et Livsspørgsmaal for Rusland. Jeg sagde, at fri Adgang til Østersøen var ogsaa af stor Betydning for England, og hvis Spørgsmaalet om at lukke Sundene blev rejst igen i Fremtiden, kunde Rusland altid regne med vor Medvirken til at holde dem aabne. Kejseren sagde, at det var et Eksempel mere paa, hvordan vore Interesser faldt sammen.«

Den Opdagelse, at Ruslands og Englands Interesser til syvende og sidst falder sammen, var blevet gjort en Gang før, under Napoleon, og den skulde blive gjort en Gang til, under Hitler. At Rusland havde en Livsinteresse i de danske Farvande, var heller ingen ny Tanke; den var bl. a. udtalt i 1868 af Mohrenheim, som var russisk Gesandt i København, og som var en typisk »Russer« fra Kejserdømmets Tid, eftersom hans Navn var tysk, hans Fødested polsk og hans Hjertesprog Fransk. »Vi har lidt for længe set det danske Spørgsmaal gennem den gale Ende af Kikkerten,« skrev han hjem i en forbavsende aabenhjertig Kritik af den Politik, som hans Kejser og Kansler havde ført de sidste fem Aar. Det var den, som blev grundlagt i 1863, da Polakkerne rejste Opstand mod Rusland, og Bismarck lod sit Politi og sine Soldater hjælpe Rus-

serne med at slaa Opstanden ned og derved sikrede sig Ruslands Støtte i 1864, da han tog »Hertugdømmerne« fra Danmark og altsaa skabte Mulighed for en tysk Krigsflaade i Kiel og en Kanal til samme By. I 1848—50 havde det kejserlige Rusland støttet Danmark; efter Istedslaget fik de danske Generaler høje russiske Ordener, fra Andreaskorset med Diamanter og nedad, ganske som hvis de havde kommanderet en russisk Hær. Og i 1868 fik Mohrenheim sin Regering til at indse, at Preusserne i Kiel, det var slemt nok, men hvis de skød deres Magt længere mod Nord endnu, saa var det noget mere end et slesvigsk Spørgsmaal eller et dansk Spørgsmaal, det var et baltisk Spørgsmaal, et Spørgsmaal om Magten i Østersøen. Da den russiske Regering i 1868 aabenlyst viste sin Interesse for de dansk-tyske Forhandlinger, saa kom Bismarck til Fornuft; men vi havde kun været »to Tommer fra en ny Krig«, som kunde være blevet Danmarks sidste.

I Aarene 1905—07 prøvede Wilhelm II, Bülow og Holstein at fortsætte Bismarcks Politik fra 1863—66, som blev gennemført med russisk Støtte; hvad Følgerne var blevet for Danmark, hvis de havde haft Held med sig, det skulde fremgaa af ovenstaaende. Hvorfor Tyskerne i 1914 undlod at besætte Danmark, ved vi ikke. Moltke havde strøget Holland af Listen over de Lande, tyske Tropper skulde rykke ind i; han vilde, siger han, have et Lufthul ud til Verden og mente, at Holland, i Tilfælde af at England blev stærkt nok til et Modangreb, laa vel nær ved Kanalen til Kiel. Men det var den tyske Krigsmarine, der raadede for Danmarks Skæbne, og det er sandsynligt, at den lod sig lede af rent tekniske Overvejelser; Skibene blev stadig større, og den tyske Kampflaade blev forlagt fra Kiel til Wilhelmshafen; det maatte altsaa ventes, at det store Søslag kom til at staa i Nordsøen, og den engelske Flaade

slet ikke vilde forsøge at gaa igennem det vanskelige Farvand Storebælt. Hvorom alting er, saa nøjedes Tyskerne med at kræve, at Danskerne selv lagde Miner ud i Storebælt. Det blev gjort, og Englænderne tog os det ikke ilde op; der er ikke i de engelske Dokumenter noget som helst Tegn til, at Englænderne har overvejet Sagen, og har de gjort det, har de sagtens sagt noget lignende som Grey sagde, da Hollænderne bad undskylde, at de lod en Del tyske Transporter gaa over deres Baner: »Jeg forstaar, at med Belgiens Eksempel for Øje kan Tysklands smaa Naboer umuligt føle sig hyggelig til Mode.«

Da Krigen begyndte i 1939, var den ledende Tanke hos de regerende Tyskere den, at nu vilde de ikke paa nogen Maade gøre saadan, som de havde gjort 1914—18. Først fik de den diplomatiske Forberedelse i Orden; Ribbentrop fik Russerne til at holde sig udenfor Krigen og blev i den Anledning af Hitler omtalt som fem Gange større Statsmand end Bismarck. Dernæst blev Danmark besat — og Norge med for Undervandsbaadskrigens Skyld. Og saa blev Schlieffen-Planen, der i 1914 havde været »udvandet« og afsvækket, gennemført med fuld Kraft: gennem Holland og Belgien brød tyske Hære overvældende ind i Nordfrankrig, trængte den engelske Hjælpehær ud mod Kanalen og endte Krigen i Frankrig i en god Maanedstids Tid.

Her i Landet var det en ret udbredt Opfattelse, at Besættelsen af Danmark var foregaaet i Følge en Aftale mellem Tyskland og Rusland; men denne Tro var det umuligt at dele, naar man saa paa Landkortet — eller kendte lidt til Historien. Det var dog lige saa sikkert i 1940, som det var i 1905, da Bülow sagde det, at Rusland ikke kunde tillade Tyskland at sætte sig fast ved de danske Farvande, og at Tyskland heller ikke kunde tillade Rusland det. Da

saa en tysk Foredragsholder i København plumpede ud med, at under Molotofs mislykkede Forhandlinger med Ribbentrop i Berlin havde han ogsaa sagt, at Rusland ikke nogensinde eller under nogen Omstændigheder kunde være uinteresseret i de danske Farvande, saa var det indlysende, at Danmark stadig havde sin Plads paa Søhandelens Alfarvej og derfor ogsaa midt i det storpolitiske Spil med alle de Fordele og Farer, som dermed følger.

Litteratur:

Die Grosse Politik. Bd. 18—23.
Fürst v. Bülow: Denkwürtigkeiten. Bd. 2.
Helmuth v. Moltke: Erinnerungen. Briefe. Dokumenten.
British Documents on the Origins of the War. 1989—1914. Bd. 4—5.
Viscount Grey: Twenty-five Years. Bd. 1.
Graf Witte (russisk Minister): Erinnerungen.
Europa, Danmark og Nordslesvig 1864—1879. Bd. 1.
Aktstykker vedr. Kaptajn Lütkens Ophold i Berlin 1902—03 ... og Sendelser til Berlin 1906—07.

INDHOLD

Da Frejlevbønderne myrdede Ridefogeden 1
Genealog *Wilhelm von Antoniewitz.*
To Naturbegavelser 15
Sognepræst *Frits L. Lauritzen.*
Laurids Skrædders Endeligt 23
Lærer *P. A. Petersen.*
Peter den Store og hans Ophold i Danmark 40
Dr. phil. *Holger Hjelholt.*
Blandt Schartauanere i Bohuslän 60
Adjunkt *Gustav Tolderlund-Hansen.*
Peter von Scholten. En dansk Koloniadministrators Levnedsløb 77
Stud. jur. *Erik Koch.*
Færøerne i Ufredstider 89
Lærer *Poul Holm Joensen.*
Christian II. En dansk Kongeskæbne 103
Arkivar *Johan Hvidtfeldt.*
Det levende Ord hos Christen Kold 121
Lærer *Johannes Hagemann.*
L. V. Birck. Sin Samtids aarvaagne, økonomiske Samvittighed 147
Cand. polit. *Johs. Laursen.*
Den hvide Marskal. Træk af Gustav Mannerheims Levnedsløb 156
Arkivar, Dr. phil. *Harald Jørgensen.*
Til Præken i Maarup Kirke 1809 171
Højskolelærer, cand. theol. *Peter Riemann.*
Tyrkiet, Landet med de gamle Krigertraditioner, stoler stadig paa sin Hær 177
Kaptajnløjtnant *V. K. Sørensen.*

Den danske Invasion paa Gotland i 1361 182
Kaptajnløjtnant *V. K. Sørensen.*
Herredsskriveren i Lime fanger Fisk 188
Lærer *P. A. Petersen.*
Nogle af Middelalderens Farsoter 198
Gunnar Brier.
Frederik Christian Eilschov (1725—1750) 217
Pastor emeritus *H. Hansen.*
Tømrerstrejken 1794 — og dens Følger 230
Charles Petersen.
Handelsfyrsten Christian Wilhelm Duntzfelt 239
Stud. jur. *Erik Koch.*
Kirkebygningen fortæller 246
Museumsinspektør *Hans Lassen.*
Da Folkehøjskolerne blev forfulgt af Estrup-Styret 255
Højskolelærer, Dr. phil. *Roar Skovmand.*
Nordens Domkirke 269
Professor, Dr. phil. *Hal Koch.*
En Grønlandsfarer, Missionær og Naturforsker paa Grønland 283
Kommunelærer *Asbjørn Maltesen.*
Nordøstpassagen faar verdensøkonomisk Betydning 305
Kaptajnløjtnant *V. K. Sørensen.*
Fra det gamle Rusland 312
D. S. Copmann.
Nogle Træk af Frederik Dreiers Liv og Indsats 319
Charles Petersen.
Danmark mellem Stormagterne 329
Lærer *Karl Rasmussen.*

AD FORTIDS VEJE

NR. 4 JUNI 1946 4. AARGANG

Nordens Domkirke. Af Professor, Dr. phil. Hal Koch .... S. 269

En Grønlandsfarer. Missionær og Naturforsker paa Grønland. Af Kommunelærer Asbjørn Maltesen ..... S. 283

Nordøstpassagen faar verdensøkonomisk Betydning. Af Kaptajnlojtnant V. K. Sørensen ..... S. 305

Fra det gamle Rusland. Af D. S. Copmann ..... S. 312

Nogle Træk af Frederik Dreiers Liv og Indsats. Af Charles Petersen ..... S. 319

Danmark mellem Stormagterne. Af Lærer Karl Rasmussen. S. 329